Контрольный экземпляр

Массе а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ЕРА, 28 ИЮНЬ, 1990 ШУ. ★ № 76 (7890). ★ Мах 3 кап.

ПАЙДАНЕ КЪАМАЬЛ

Селхан Нохч - ГIалгIайн АССР Министрий Совета здане чу хилар Нохч-ГIалгIайн АССР Лакхехьарча Советои КПСС Нохч-ГIалгIайн обкомои цхьана еш йола заседани.

Из хьайийллар КПСС Нохч-ГIалгIайн обкома хьалхарча секретара, НГIАССР Лакхехьарча Совета председатела Д. Г. Завгаева.

Заседане дийцар Нохч-ГIалгIайченерча хатараш хиннача, къе бахача наха, бежанцашта гIо дара белхий вIашагIбеттара хьакъехьа.

Нов. Д. Г. Завгаева белгалдаьккхар из гIулакх экономически лоархIаме хинна ца Iеш, доккха нравственни маIан долаш а хилар.

Вайнаьха из эздий гIулакх юхакердадаккхара дукха кийчон балхаш даьд республика районашка.

ХIаьта ахкан замалахьа хIара бетта шоллагIча шоаттадийнахьа белхий бе лаьрхIад хIанзчул тIехьагIа.

Белхий бара тайп-тайпара формаш а методаш а я, цудухьа хIара районе общественно - производственни сфере болх беш боацараш, кагирхой, дешархой, къахьегалургдола боккхий нах оарцагIбаха лаьрхIад цу гIулакха. Цар деш дола балхаш тайп-тайпара хургда.

Цхьабараш гIишлон балхаш, шоллагIбараш хьайбашта доакъар Iалашдеш хургба.

Ишта белгалдаьккхар хIара района халкъа депутатий районни Советий исполкомашка милосерде фондаш хьайийллача бакъахьа хургда, аьнна. ХIаьта таро йолаш мел йолча организацешеи предприятешеи цу фонда ахча дахьийтача нийса хургдолаш а лаьрхIар. Заседане могадир цу гIулакха къоаной советаш оарцагIъяха. Кагирхошта кхетам балара боккхача лоархIаме дош из хиларах тарра.

Доакъар Iалашдара—терко

КХОАНЕН УЙЛА ЕШ

ДIадахача шера лерттIа доакъар Iалаш ца дарах чIоагIа дукха халонаш лайра Малгобекерча М. Горьке цIерагIча совхоза хьайбаш леладераша. Iангара доаккхача хьайбана лаьрхIа 21 центнер доакъара единица Iалашъе езаш бар уж. Бакъда, укхаза 17 центнер мара Iалашъянзар, хIаьта из доакъар а дукхагIча даькъе 3-ча классагIа дар. Цудухьа паччахьалкхенга дIа ца кхоачаш йисар нонагIо шурей дулхи. ХIаьта укх шера из гIалат шоашкара ца далийта дагахьа болх беш ба цу боахаме. Масала, совхоза кулгалхоша керттера теркам тIаухийт доакъар Iалашдара. Цу гIулакха лаьрххIа бригада вIашагIъеллай. Арендни подрядагIа къахьегача цо хIанзле 300 тонн совгIа йол хьекхай, цу даькъе 200 тонн люцерна. Ишта №№ 1, 2 йолча шурий фермай кIоагашка еллай 1000 тонн гаргга сенаж. Цар кийчдаь доакъар керттерча даькъе 1-ча, 2-ча классагIа да.

Йол кийчъеча дика ка йоалаш къахьег из цIена хьахьокхача Даурбеков Бембулата, стогометалкаца болх беча Богатырев Османа, йол хьагулъеча Барахоев Iийсас. Цар шоай дийнахьара норма дикка тIехкхоачашъю. Бакъда, царел кхы тIехьависац йол дIакхухьаш вола Нальгиев Осман а. Цар балха процесс лерттIа дIайода доакъар кийчдечар шоайла дIа-хьа кхам бизза кхета а беш шоай декхар кхоачашдарах. Цу йIаьхий балха опыт йолча наха дика кхетаду тахан Iаламо хьаденнар ца доадеш, бокъонца йоакхо еш чуэца дезалга. Ер дац е вож дац яхаш бахьанаш лехарах, болх юкъагIбахарах телха мара кхы тоадала хIама доацилга. Царна нийсса къахьегаш я бригада кхыйола звенош а. Сенаж Iалашъеш ба Фаргиев Мувсан Фаргиев Даламбики, Гарданов Бембулати Фаргиев Султани. Ишта водитель Гардалоев Салаудин. Цар лакхе белгал ма даккхара дикка сенаж кIоагашка еллай. ХIаьта из Iалашъе езачох кхоалагIа дакъа мара дац. Цудухьа, цар кхы а дукха хьоацар даккха дезаргда шоай декхар дизза кхоачашдара. Бригада цул совгIа шоай боахамерча хьайбашта моша доакъар лоаттаду. Цхьа бутт совгIа ха я цар шоай доахан цунца кхоаба. ХIаьта цо арендни подрядагIа дулха лаьрхIа доахан кхоабача бригадашта дикка гIо ду. Бакъда, Iурра денз боад къовлабаллаца ара болча механизатораштa хьалхашка декхарийла бисац хьайбаш леладераш а. Цар масала, доакъар Iалашдераша керда дулхи шурей лоаттаю. Ишта могача тайпара цар йоакхо ю совхоза кулгалхоша а. Масала, совхоза директор Гандалоев Хаматхан боахама керттерча специалистаща цхьана наст-наста доакъар кийчдераш болча вода, царца дагавоал, эшар-доацар фуд хьож. Вешта аьлча, цо цар болх лерттIа дIагIоргболаш техника мел эшаш йола оатхалаш, доагор лоаттадара, цул совгIа, бытови даькъе эшачунца Iалашбара тIехьа тIахьожам лоаттабу. Мадарра аьлча, механизатораш раьза ба шоай еча йоакхон. ХIана аьлча, бIайха, хьаьна кхача, ишта керда баьцадаараш лоаттаду царна. Цул совгIа мукъача хана хьажа телевизор, ладувгIа радио я, деша керда журналаши газеташи да. Вешта аьлча, кхашка болх беча наха салоIача хана сагота ца хилийтара, царга толаме къахьегийтара мел эшар да. Цудухьа механизатораш шоай балха ханах бизза пайда ийбеш бIубенна къахьегаш ба. Теша лов, укх шера боахамера доахан мецадусаргдоацилгах. ХIаьта цуница паччахьалкхенга дукхагIа дулхеи шуреи дохка таро хургья.

М. БАРАХОЕВ.

СУРТАШ ТIА: 1) комбайнер Гарданов Бембулат доакъар чуэцаш воалл, 2) водитель Гардалоев Салаудин; 3) совхоза директор Х. Гандалоеви МТФ заведующи А. Фаргиеви, скотник А. Гандалоев шоайла дагабоалаш ба.

И. ПЛИЕВА сурташ.

ХЬАЛАШ ЦХЬАТАРРА ДАЛЕ А...

Укх шера, тIехьа ца йоалаш ший ханнахьа ера бIаьсти. Iаламо а дикка гIо дир догIа ший хан-ханнахьа делхийташ. Цудухьа дикка хиннай тайп-тайпара баьцаш. ТIаккха мишта латт доакъар Iалашделга Сунженски района боахамашка? Цу хаттара жоп лу АПО «Сунжа» яхача объединене председатела М. Бекова.

— Укх шера цу гIулакха къаьстта терко е лаьрхIа да тхо. ХIана аьлча, хIанзалца доакъар тоъал Iалаш ца дар а кийчдаь доакъар дика ца хилар а бахьан долаш дукха зенаш хиннад тха объединенена. Цудухьа хIанз района боахамашка вIашагIъехкай доакъар Iалашду подрядни а арендни а бригадаш. Царна юкъе ба районе дикагIа бола механизатораш, специалисташ. Царга дIаеннай цу гIулакха эшаш мел йола техника — баьцаш хьокхаш, фермашка хьатIаозаш, аргIаш деш, силос, сенаж кийчъеш йола механизмаш

ХIанз хьожаргда вай «Путь к коммунизму» яхача колхозе фу хьал да? Ховш да, из колхоз массаза а доакъар тоъал Iалаш ца деш хьайоагIилга. Ишта хилар соахка в. Доакъар ца таарах, хьалхарча квартала шура яккхара план кхоачашйинзар, хIаьта укх ах шера планаш кхоачашйой а тамаш я.

— Доакъар Iалашдар лерттIа вIаштIехьдоаккхилга да хIанз керттера дар. — йоах цу колхоза председатела С. Чаннева. — Оаха вIашагIъеххай доакъар Iалашду звенош. ХIанз болхлой дIайийна баьцаш хьокхаш, йокъаеннараш фермашка хьатIаозаш, цунах аргIаш деш боахк. Балха тIа дикагIа толамаш доаꙗ З. Хащагульгов керте латтача арендни коллективо.

Зяудина арендни звено укх боахаме меттел, районе а дикагIчарех лоархIаш я. ДулхалаьрхIа кхоабаш 1700 хьайба да цунга. ХIаьта тхога цо хьахьекха хинна хьайбаш тоаденна а унахцIена а дар. Уж латташ йола моттигаш цIена яр. Хьаьшка шортта доакъар дар. Болх беш я кормоцех, цу чу хьайбашта эшаш йола биомикроэлементаш етташ кийчду доакъар. Комплексера болхлой шоай декхарех дика лоархIабеш хилар хьахьокх укх факташа а. Болхлой бехкагIа цхьа бежан цамогаш хинна тIерадаьннадац укхаза. Соахка болхлоша хIара бетта ийдаь аванс доацаш, шу чакхдоалаш ийцар итт-итт эзар сом.

Цу колхозе хIанзле кийчъяь силос 10 эзар тонн я. Из болх дIахо а беш латт. Вай лакхе йийцача комплексагара дIаиккхача, колхоза кхычa фермашка чуйоллаш йола силос дика яц. Болх беш яц анализ еш йола экспресс-лаборатори. Кийчдеш дола доакъар 3-ча классагIа да.

ХIанз Кирова цIерагIча колхозе да тхо. Председателаца Б. Ведзижевца цхьана ферме дIадолхаш из цигара гIулакхаш дика да яхаш со тешаве гIертар. Бакъда, уж дешаш харц хилар ферме тхо дIакхаьчача. Во сурт дар тхона дайнар. Укхаза 1000 тонн силос чуйоллара лаьрхIа кIоаг бар. Цун кIийле тIаьда а бIеха а яр. Шийтта дийнахьа цу чу чуелла силос 450 тонн мара яц, из юкъера лаьрхIача дийнахьа 37 тонн мара хилац. Цхьа комбайн я силоса буц хьокхаш. Из а цкъаза ехе латташ ха йоагIа.

Во да кийчду доакъар. Лабораторни анализаш яьхачул тIехьагIа гучадаьлар, сенажа влажность 69 процент йолга. Иззал влажность хилча цох сенаж я ала йиш яц. Сенаж кIоаг чу йоллаш тIахьожача специалистех а саг вацар гуш.

БIарча хьайийцача во да района боахамашка доакъар Iалашдара гIулакхаш. ДукхагIча даькъе кулгалхой ба цу гIулакха бехке.

М. ЧАХКИЕВ.

Къона Iилманхо

«Укх шера «Малгобекский» совхозе дIайийнай 100 гектар коартолаш. Уж лелаеш я Картоев Мувса керте латта арендни звено. Дукха ха йоацаш цига нийсвелар со. Арендатораща къамаьл де аьттув баланзар, шоай аргIанара агротехнически гIулакх чакх а даькха, салоIаш бар уж. Цхьабакъда, аз кхай тIа бихьа никъ эрна бовнзар. Укхаза сох кхийтар Московски коартолий боахама Iилмантохкама института аспирант Котиев Мухьмад.

— Аспирантуре заочно деша вагIа со, — аьлар Мухьмада. — ХIаьта укхаза ах гектара тIа коартолаш лелаю аз. Моттигерча хьалашка цу культура хьувкъам алсамбаккхара тIадерзадаь Iилман тохкамаш де лаьрхIа вар со. ХIанз са уйлаш кхоачашхулаш йоагIа.

Ховш махиллара, дIаяхача ханашка Малгобекски районе коартолаш дIаювш хиннаяц. Укхазара лаьтта пайдана лархIацар из культура кхеяра. ХIанз Iаламе цхьаьца хувцамаш хиннад. Юрташка баха нах шортта коартолаш чунйе Iемаб шоай доалахьарча бешамашкара. Совхозашкара кулгалхой а кхета болабеннаб...

— Аспирантуре са кулгалхо ва юртбоахама Iилмай доктор Писарев Борис Анатольевич. — йоах М. Котиева. — Цунца дагавоалаш бу аз сай болх. Сона хетачох, доагIIача бесса укхаза гIулакх дича ткъаь пхиъ а кхы дукхагIа а тонн коартолаш яла тарлу укх лаьттара. Вешта аьлча, планал шозза дукхагIа.

Къоначa Iилманхочо тохк малагIча фух йола коартолаш дикагIа хьахул моттигерча хьалашка, мел тоха еза минеральнии органически удобренеш, миштa чакхдаха деза тайп-тайпара агротехнически гIулакхаш, маца чуийцача бакъахьа ба хьувкъам.

— Арендатораша техникаца новкъостал ду сона, — аьлар Мухьмада. — Эшаш хилча шоаш а оарцагIа боагIа.

Шеко яц, Iилмеи практикеи цхьана хилча хьувкъам алсамбаргхиларах.

М. ЭРЗИЕВ.

ТЕШАМ— БОККХА НИЗ

Кердадараш производствана юкъенхувлаш хьинаре къахьегаш бола инженераш-технологаш кIезига бац Нохч-ГIалгIай художественни промыслай производствени объединене. Царна балха тIа карагIдувлача дикача гIулакхех дийцар сона объединене генеральни директора Гуцериев Микаьила. Хьаеш йолча хIамай моделаш кердаяхара, хьадеча товарий ассортимент шеръяра, уж дикагIа хилийтара, технологически режим нийса лелаяйтара дукха балхаш ду цар. Царех я цхьоалагIча росписа цеха инженер-технолог Нагоева Хьанифа.

— Хьанифа ший балхах тIехдика кхет, шийна тIадаьхка декхараш массаза а цIена кхоачашду цо. Хьанифас кийчъяьча кердача моделех арахецаш итташ тайп-тайпара продукци я объединене; — йоах М. Гуцериева.

Росписа цехе со кхаьчача чертежашка хьежаш ягIар Хьанифа.

Цо дийцар:

— Объединене хьаеча хIамай ассортимент шеръеш дукха балхаш ду укх тIеххьарча хана инженераша-технологаша. Из тхогара дIадех тIатIа дегIаухача наьха хьашташа. Цул совгIа, самофинансированеи йиззача хозрасчетеи кердача системагIа къахьегача тха коллективана тIабоагIа пайда а цунга хьежжа мара хилац. Арахеца продукци дикеи тIехдикеи хиларга хьежжа мара дIайодац из. ДIа ца эцаш дада товараш эшац тхона а наха а. Цудухьа инженерно-технически болхлоша, керттерча специалисташа шоай еррига уйлаш тIаерзаяьй продукци госстандарташа, технически хьалаша дIа ма деххара хилийтара. Цу балха тIа тха дикка ка а йоал укх тIеххьарча хана. Цхьа рекламаци кхаьчаяц тхога потребителашкара оаха хьаю продукци эсала я, аьнна. Укх тIеххьарча шерашка паччахьалкхенна пайда беш хьайоагIа тха коллектив.

ДукхагIдолча даькъе, из берпат хьакхоллаш бараш ба творчески къахьегаш бола объединене керттера специалисташ. Царех цаI я Хьанифа. Дийтта шу дизад цу объединене из къахьегаш йола. Цу шерашка Iалаьмате дукха хIамаш хувцаденнад объединене. Итташ, бIаьш тайпара халкъа эша товараш арахеца доладаьд укхаза. Ишта дукха хувцамаш хиннад Нагоева Хьанифай балха тIа а. Мотористка йолаш болх бе йолаелар из духхьашха. Ший балхах тIехдика кхеташ, ший декхараш цIена кхоачашдеш, къахьа дале а доагIIаш дар моллагIчунга дIаоалаши хьадехаши йола Нагоева Хьанифа ца зувш йисанзар № 1 йолча росписа цеха кулгалхоша. Цар ОТК контролералла хьожайир из.

Шераш сиха дIаухар. Цехерча балхех цхьаккха а бацар Хьанифайна шаьрра хьабе ца ховш. Цхьабакъда, керда моделаш юкъекхувлилга, хьадеча товарий ассортимент шеръелга эсала лелар. Цудухьа цеха коллектива вIаштIехьдалацар шоай потребителий хьашташ дизза кхоачашде. Цеха кулгалхоша инженер-технологалла хьожайир Хь. Нагоева.

Цкъа шийга хьааьннар, шозлагIа хьалхадаккха ца дезаш дика хьаэцар къоначa специалисткас. ТIахьожам лоаттабора технологически режима, продукце дикала, станокаша беча балха. Укхаза нийсденна кхоачамбоацар сиха дIадоаккхийтар. Брак йолаш продукци арахецилга цIендаь дIадаьккхар, керда моделаш юкъе а кхувлийташ, шерийр продукце ассортимент, лакхъелар цун дикал.

Инженер-технолога Хь. Нагоевай тешаме гIончаш ба къахьегама ветеранаш набойщицаш Гэс Лида, Алиева Роза, сверловщицаш Бециева Шумист, Юнусова Роза, кхыбараш. Йоккха опыт йолча царца каст-каста дагаювл инженер-технолог.

Хьанифа хиннай Ленински райсовета халкъа депутат, объединене профкома члена декхараш кхоачашдеш. Укх тIеххьарча шерашка из я объединене халкъа тIахьожама группа, профсоюза цехкома член.

Дукха сийлен грамоташ, ахчан премеш, маьхера совгIаташ тийннад Хь. Нагоевайна. Цун наьхка тIа лепаш я «Социалистически яхье котъяьннар» яхеи «ЦхьайтталагIча пятилетка ударник» яхеи сийлен знакаш. Шийх бенна тешам боа ца беш хьайоагIа инженер-технолог.

Б. КОСТОЕВ.

Юрти цун социальни проблемаши

САБАР КХОАЧАДЕННАД

Укх деношка Малгобекски района кулгалхошца вIашагIкхетар чакхдаьккхар Юкъерча Ачалкхен Дабн-Юртен бахача наха. Цу шин юрта вахаре цхьатарра халонаш хиларал совгIа, цхьан совхоза а цхьан Совета а чуйоагIаш я уж. Дувца оттадаь дешаш: юртарча сберегательни касса болх лертIабаккхар, хIара юрта шин-шин Совет вIашагIйоллар, мала хий хилийтара, торговле болх тоабара, банни хьайрен хьалъяра дешаш къоастадар. ТIаккха ювцанза йнта йиш йий шоай доалахьара цIенош хьалдара ссудаш луча, телефонии бувзам беча, больница тоаеча, маьждиг хьалдеча нийслу халонаш?

ВIашагIкхетаре хинна къамаьл, шоана гучча бесса, керттерча даькъе социальни дешашца дувзаденна дар. Итташ шераш да, масала, юртхошта мала хий хилийтара проблема этта. Массаза дийцад цо, мел кулгалхой хувцабеннаб «Алханчуртский» совхозе, районе а из дош къоастаде низ ца кхоачаш? Дог лазаш дийцар цу даькъе шоаш озача халонех пенсионера Картоев Тайсама, юрта Совета депутата Оздоев Хьасана, № 15 йолча школа директора Хамхоев Вахас, арендатора Балкоев Бориса, кхычар.

— Вай Ачалкхера минеральни хий берригача мехка дохкаш да, — аьлар В. Хамхоева. — ХIаьта юрташка баха нах хих хьагаш таханарча денга баьннаб. Эхь дац из?

ХIанзарчоа Ачалкхенашта хий хьателар Назрановски водозаборни станци я. Укх тIеххьарча итт шера 750 эзар сом дIахьожадаьд цу организацена совхозо, минеральни хий доаккхача заводо. юрта Совето. Иззал ахча дIадахийтача-м керда хин лини йилла таро хургьяр.

Къаьнара хин лини тишъеннай, каст-каста лелх из, дукха низ боабе безаш хул из тоаяра. Цул совгIа, авареш хулаш дукха хий дов юрташка хьакхачале.

— Ачалкхенашка а Даби-Юрта а бахача наха хий доацаш мел бала лайнаб ца ховш вац со, — аьлар КПСС горкома хьалхарча секретара. халкъа депутатий городской Совета председатела А. И. Алмазова. — ДIахо йодача хана керда хин лини йиллар сай керттера декхар лоархIаргда аз.

Зале гулбеннарий дукккхача хаттараштa жоп делар Малгобекски горисполкома председатела Е. Червова, АПО кулгалхочо М. Акмурзиева, ЦРБ керттерча лоро. Гетогазова, РУС-а начальника М. Мальсагова, РайПО председатела С. Мамилова, сбербанка заведующе Ю. Гомкартиева, кхычар. Щоашта Iаткъар, къувлар дувцар наха.

Шоай юрташка этта хьал хьахьокхара укх тайпара масал доаладир цар. Цхьан бус моттигерча больницах цIи яьлар. Пожарни машина хьаеха аьттув баланзар: телефонаш болх беш яцар. Юххера машинаца дIа а баха. оарц даьккхар юртарча кагийча наха. Цхьабакъда, дикка гайна хьабаьхкача пожарникаша хий дIатоха тиганзар, электричество дIайоае саг воацандаь. Мадарра аьлча, больница яьгар. Из хатар хинна ворхIбархI шу даьннадале а. хувцаденна хIама дац укхаза. Цу хана санна болх беш яц телефонаш, гуш вац электрик, яьгача латт больница, ткъаь итт километр никъ бе беза пожарникаш оарцагIбахара.

Шоаща дага а ца бовлаш, хьакимаша деча гIулакхашта раьза бацар юрташка баха нах. Масала, совхоза автомойка Юкъерча Ачалкхе хьалъеш латт, совхоза гараж Кердача Редантe йоллаше. Заправочни станци юрта юккъе Iоттаяьй, хIаьта школана лаьрхIа лард юртал арахьа еллай. Цу тайпара моттигаш ког дIа мел баьккхача йолаш я укхаза.

Юрташка бахача наьха цхьайола проблемаш сихха къоастае йиш йолаш я, вокхарна ха эшаргья. Цхьабакъда, уж а вожаш а теркал ца еш йнта йиш йолаш яц. Наьха сабар кхоачаденнад.

М. КАРТОЕВ, тха собкорр.

АХ ШЕРА ПЛАН— ХАНАЛ ХЬАЛХА

Шоаш тIанйца декхараш дикка тIехкхоачаш па деш цхьаккха бутт дIабахийтабац укх шера «Южспецэнерго» яхача специализированни предприяте Грозненски участка болхлоша. Ах шера план кхочашъярах рапорт деннад цар 20 июне. Энергооборудовани мукх ца яйтара дукха балхаш даьд цар Нохч-ГIалгIай АССР «Грозэнерго» яхача энергетикаи электрификацеи производственни объединене шоллагIча теплоэлектроцентрале.

Яхье хьалха латташ ба ремонтникаш Карибов Джамалдии, Трущенко Вячеслав, Шевелев Юрий, Асиев Салман. ХIара сменагIа нормаш 110 — 120 процент кхоачашъю цар. Коллектива болх кхетамца вIаштIехьбаккха, ховш ва начальник Гацоев Анатолий.

БIубенна къахьегаш ба карарча шера «Кавказэнергомонтажизоляция» яхача управленена чуйоагIача Грозненски участка болхлой. 21 июне кхоачашъяьй цар ах шера программа. Дукха балхаш даьд цар «Грозэнерго» яхача производственни объединене электростанцешка.

Изолировщикаша тIагIертта къовсам лоаттабу доагораэнергетически ресурсаш кхояра тIехьа. Изоляционни балхаш тешаме даро вIаштIехьдоалийт зехьа йовш йола йIовхала энерги кIезигъе.

Уж балхаш деча дика къахьегаш белгалъяьнна я Катаева Хижан, Гагиева Нина керте латтача бригадай коллективаш.

Х. СУРУДЖАНЦ.

РСФСР ХАЛКЪА ДЕПУТАТИЙ СЪЕЗД

(Стенографически отчетацара)

Шовзткъе ворхIлагIа заседани

Йоккха Кремлевски дворец. 1990 ш. 20 июнь. 10 сахьат. Председателал деш хилар РСФСР Лакхехьарча Совета Председатель Б. Н. Ельцин. Цо къамаьл де дош лу **Б. Б. Богатыревна**, Нохч-ГIалгIай АССР лаьттан фондах пайда эцаран лораяран волча паччахьалкхен керттерча инспектора, г. Грозный (**Назрановски территорчальни хоржамий округ, Нохч-ГIалгIай АССР**). Хьамсара вола Борис Николаевич, лоархIаш лола депутаташ! 14 июне СССР Лакхехьара Совет кхайкай союзнин автономнни республикай лакхерча органашка, вIашагIтехача Федераце е кхычар эшабаьраш а, е зе даьраш а, е гIелал яхьараш а хургбоацача, хила йиш хIаьта а вета а йоацача суверенни социалистически паччахьалкхений Союза духьа цхьана лоархIаме болх бе низаш вIашагIтохара уж тIахьехаш.

ДIадахача шера Лакхехьарча Совето, шеко а йоацаш, боккха болх баьб, цо тIаийцад халкъа боахама деррига доакъошка перестроечни процессаш сихъяра, советски общество кхотаяра, дунен халкъашта юкъеяра юкъара хьал тоадара гIо дергдола дукха лоархIаме законаш. Иштта тIаийцай цу шера тIаийцачарна юкъе эггара лоархIамегIа документ дола репрессированни халкъий хьакъехьара Деклараци

Цхьабакъда, со кIоаргга дог тийша махиллара, из деклараци кхочам болаш яц репрессированни халкъашта реабилитаци яра. Из чIоагIъяь хила еза цхьанна а хIаманна бехке доацача халкъашка гIелал яхьаш йIаьххача хана денз хьайоагIеи баланеи процесс соцаергйолаш долча законаца. Кхетадеш дац, из закон хIанзалца СССР Лакхехьарча Совето тIа хIана ийцадац, сенга хьежаш багIа цига?

Къамашта юкъера юкъмоттиг лертIаяккхар — Росси маьрша яхара, из политически экономически дегIаахара йола лард. Российски парламент чIоаггIа лаьрхIа хила еза къамашта тIера Iазап кхы цIаккха а хургдоацаш ший территоре тIара дIадаккха, репрессированни халкъашта йизза реабилитаци е, исторически цар хинна территореш царна юха дIаяла, бокъо йоацаш леладаь уж хIамаш бахьан долаш даь материальни зе юхаметтаоттаде. Советски Iаьдала цIерагIа официальни бехказло яла, Российски пачхахьалкхен территоре тIа къулбехьенафрикански яраш моргаш йолча колонешта моттиг а хургьяц, палестинскичар тайпара беженцаш а хургбац аьнна тешам бала.

Борис Николаевич, сона бакъахьа хетар, беженцех дола дош тIехьа ца доахаш, тахане а къоастадоре. Теша лов Россе халкъа депутатий шоллагIча Съездо ший территоре тIарча репрессированни халкъашта закон ярадаккхарца реабилитаци ергхиларах а из дог дика гIулакх кхыча союзни республикашта дола масал хургхиларах а. Цу гIулакхa шоллагIа Съезд йолаялалехьа эшшаш йола материалаш кийчъянза яргьяц йоагI-йоагIача комиссешка гIолла. хIана аьлча, уж ца хиларо укх Съездага йиш хилийтац из дош къоастаде.

ШоллагIдар. Деза депуташ! Кулгалду органаш вай хержа хиларах вай дезагIдола декхар да уж органаш лархIар, вIаши сатохаш хилар, моллагIа дош къоастадеча хана мэмогта дукхагIа нийсхо йолаш хила.

ЛадувгIарах баркал хилда шоана.

Председателал деш вар. Из предложени тIаэцаш я, мотт сона. Поручени хургья, йолаш а я из Лакхехьарча Совета Съезда еннача порученешта юкъе, беженций хьакъехьа закон кийчде аьнна, хIаьта иштта йоагIаш йола положени кийч а яь, цул тIехьагIа закон а даь уж халкъа депутатий шоллагIча Съезде хьачулургйолаш.

«Надтеречное» яхача агропромышленни комбината керттерча зоотехника С. Кацаева кабинете дукха нах гулбеннабар. Царех дукхагIбараш шурий фермай кулгалхойи специалисташи бар.

— Ледара дIадоладаьдар тха районерча хьайбаш леладераша карара шу, — аьлар С. Кацаева. — Масала, шура хьалхарча квартале планал 200 тонн кIезигагIа ехкар пачхахьалкхенга. Из хьокхам кхы а лохагIа хургбар, нагахьа санна «Озерный», «Братский», «Горагорский» яхача совхозий фермай болхлоша тIатеIIа къахьийгадецаре. Биъ бетта дIаенна шура ах шера хила езачох 53 процент мара хилланзар.

ШУРИЙ ФЕРМАШКА

ТIЕХЬАБИСАРА БАХЬАНАШ

МалагIа да хьайбаш леладераш тIехьабисара бахьан? Цу хаттара жоп лаха шура дикка лаьгIъялийтача «Надтеречный», «Верхненаурский» совхозий фермашка дахар тхо. Хьалхарча боахаме юкъера лаьрхIача хIара кхоабача Iаттагара укх деношка 8,5 килограмм, шоллагIча — 7,7 килограмм мара яккхац. Моттигерча хьалашка хьежача уж да веларгволаш хьокхамаш дац. Масала, «Озерный» совхоза фермай болхлоша шозза гаргга дукхагIа йоаккх шура.

Фу дар лакхе вай йийцача шинна а совхоза цхьатарра да ала йиш йолаш. Белгалданкха деза, укхазара доахан тоаденна а диза а долга. Хьайнаш хьалдиза буц уллар, доярхаши бежа Iуйи графико дIадеххача бесса болх беш бар. Апрела тIеххьарча деношка рапс тийннай хьайбашта. ТIаккха рожи мукхи бехкаш кхьабад уж. Май бетта рационе баьццара люцерна хиннай. ХIанз эбаь кени горохи лу царна. Долче, кхаш леладераша шоай низ кхоачар даьд фермай продукци алсамъяккхара.

Сево юхатетт болх? Цу хьакъехьа тхо духтIадаьхар фермай кулгалхоша Нунаев Галасеи Ахматов Шамстесеи. Шура тIа ца кхетара керттера бахьан да Iулашца дукха цамогаш дола доахан хилар. Цар дувцараш вай республике геттара даьржа дола бруцеллези туберкулези дац. Укхазара 25—30 процент детташ дола доахан е остдувлаш е шамараш телха да. Цхьабакъда, Iула юкъера дIадахац царех дукхагIдараш, дулха дIачулац. Цхьан сахьата де йиш йолаш хIама дац из, хIана аьлча, царна когаметта дIаоттаде дика шинараш дац совхозашка. Долче, шинна а боахаме тесса дитад Iул тоадара гIулакх. Дукхача шерашка дувлийта гIалаташ Iаткъ тахан.

С. Кацаева къайлаххахьац из. Цу хьакъехьара ший бехктокхам а дика кхетабу цо. Бакъда, зоотехника бехк дIатIаэцарах вай пачхахьалкхе йIаьхагIа а наьха шу дизагIа а хилац. ХIара дийнахьа хIана дац, аьнна, кIезиглуш йоагIа тикашкара шурий продукташ.

Ца аьлча далац цхьаькха. ДIаIамаш боагIа укхазарча боахамий кулгалхой пачхахьалкхен планаш нахагара ийеча шурехи дулхахи кхоачашъярга.

М. МУРАДОВ.

Болхлочун уйлаш

ТIЕХХЬАРА ДОШ — ХЬАКИМАШКА

Массехк шу хьалха В. И. Ленина цIерагIча Грозненски мехкдаьтта чакхдоахача заводе болх бе йолаелар «Г-43-107» яха каталитически крекинга комплекс. Цох дийцар республиканески кепайоазон тIа. ЧIоагIа автоматизаци яь, доккхий алапеш ийдергдола производство я яхаш, дукха нах балха дIаэттар цига.

Юххьанца, «Г-43-107» яхача комплексо пуско-наладочни балхаш деча хана, доккхий алапеш йидора укхаза къахьегаш болча технологаша. Бетта 500—600 сом эцар цар юкъера лаьрхIача. Хьинар кхо ца деш къахьегар болхлоша. Цхьабакъда, гаьна далланзар из гIулакх. Дукха юкъ ялалехьа гучадаьлар из лоархIаме объект хьалъеча цIенхаштта кхоачамбоацараш нийсдалийталга. Уж долга ховшие болх бе йолаялийта хиннаяр из. Цудухьа комплекс каст-каста йохаш, авареш хулаш моттигаш нийсъелар, долче, коллектива къахьегама овсарлеи технологий алапешш лохделар. Цудухьа цар дог иккхар балхах, укхазара дIааха болабелар лакха говзал йола нах.

«Г-43-107» яха комплекс болх бе йолалуча хана эскаре гIулакх даь а ваьнна, цIакхаьчавар зIамсаг Семерджи Александр. Низ а хьинар а долаш вар моржк, иштта хьакъал долаш а вар из. Цудухьа керда хьалъяьча комплексе къахьега лаьрхIар цо. Ше лаьрхIар кхоачаш а дир.

— Юххьанца деррига а дика дар, — яхаш дувц цо. Балхацара безам а боккха бар, алапи а доккха дар. Дукха ца говш из деррига а ахка даха доладелар. Денна яхар санна йохар установка. ВоккхагIвола оператор хиларах тарра, бетта аз эца алапи 20—25 тума да. Долче, мугIарерча оператораша, слесараша, машинисташа эцаш дар дувца эшаш а дац, геттара кIезига да из. Иштта алапеш а ийдеш, болх белга гаьна доацилга кхетаду массане а. Иштта долча хьале лакхе латта хьакимаш рыночни экономика качйолла гIерт халкъа, маьхаш тIатоханза дарлдоацаш да, яхаш хабараш а дувцаш. ХIанз а тIехьа тхо долчара хIара шоллагIвар смена чакхъяьлча, центральни рынке вIашагIбетталуш бола нах болча а ухаш, мукъача хана бе кхыбола болх лохаш ба. Нагахьа санна маьхаш тIатохе, заводера дIа ца дахача кхы де хIама долаш дац тхо.

Александр ханна ше къона воландаь, кхычарел тIех из шеквувлаш хилар дийтеш из? Хьожаргда шовзткъа шу совгIача хана укхаза болх беча къахьегама ветерана Кузьмин Виталий Владимировича цунах фу хет:

— Хьалха тхо долча дисциплина а порядок а яр, хьинаре къахьегар болхлоша, лерттIа болх бора установка коллективо. ХIанз из деррига а телхад. Нийтиъа мара дезал кхоабалац. ХIаьта тIабувхача гIирса уйла еча вац. Шовзткъа шера мехкдаьтта чакхдоахача болх бу аз, хIаьта Iодилла ахча дац са. Долче, къоначар дувцачох со кхеташ ва. Царна дукхагIа эш. ХIанзарча ханага диллача хIаьта а. Цхьабакъда, хIанз укх сахьате болхлой йоакхо-м геттара кIезига ю.

Советски Эскаре гIулакх даь ваьнначул тIехьагIа Г-43-107 яхача установке балха юхавера Жимчук Слава. Чакхъяьккхар техникум, хIанз болх беш ва оператора. ЧIоагIа дог иккхад цун ше беча балхах:

— Установка коллектива болх каст-каста юкъагIбоаха бахьанаш дукха нийслу. Цкъаза бийдал хилац, тIаккха мича хьоргья а ца ховш дукха хул, ток йоацаш болх саца безаш хул, кийча продукци дIаяхьийта йиш йоацаш дус. Укх шера май бетта мара план кхоачашъяьяц оаха.

Цхьабола квалифицированни болхлойи къонабараши квартираш хургья шоана, яхаш, балха тIа сецабу установке. Цхьачарна уж яла а еннай. Цхьабакъда, дукха мугIарера болхлой общежитешка, наьха цIеношка бахаш ба, бий бизза ахча дIа а телаш. Царех ба операторий Яковлев Сергея, Матвеев Владимира, кхычар дезалаш. Уж зIамига бераш а тIехьа В. И. Ленина цIерагIча мехкдаьтта чакхдоахача завода общежите бах. Царна квартираш хургья, аьнна, дог доахилга а дац хIанзарчоа. Лоха да алапи. Цхьабакъда, кIезиг-дукха пу балан кIалхара боах уж центральни рынкана юхе хулача къахьегама биржа. Шоай вахта чакхъяьлча, цига а бахе хала, бIеха балхаш хьа а ийдеш, уж ду цар. Цудухьа царга салаIа ха хилац, цар унахцIенонна чIоагIа Iаткъаш да уж гIулакхаш.

Тахан укх корреспонденце тIа болхлоша дувцаш дола гIулакхаш, хала хьалаш духхьал цу цхьан установке нийсденна ца Iеш, ерригача предприяте а нийслуш да. Цу гIулакха раьза ца хила а тарлу завода кулгалхой. Кхы де хIама а доацаш, яздеш а да из. Цу харшара шоаш бахара наькъаш предприяте кулгалхошта корадергдацартеш яха уйлаш йолаш ба мехкдаьтта чакхдоахараш. ХIанз а тIехьа байнабац цар шоай хьакимех бола тешам. ТIеххьара дош хьакимашка оалийтаргда вай.

ДIаяздаьр
З. АЮБОВ.

Дикача нахах

НАЬХА ДАГАРВОЛАШ

ДукхагIча даькъе УПТК коллектива балхах тийша да «Чечингстрой» ерригача объединене гIулакхаш. Ховш ма дий, комплектующи материалаш лерттIа ца лоаттайнча цхьаккха гIишло ханнахьа эксплуатаце дIаяла таро хургйоацилга.

ХIаьта хIанз берригача мехка материалаш лоаттаяра гIулакх цхьан кога тIа ца даьннача хана, ритмичностах дувцилга йоацача хана, УПТК болхлой бехктокхам кхы а боккхагIа хул.

— Декхараш чоалхане дале а таханарча дийнахьа царех во лоархIайниц тха коллектив — йоах УПТК начальника Хациев Мовладе.

Ший къахьегама никъ каменщик волаш дIаболабир цо. Цул тIехьагIа массехк шера болх юкъагIа баккха бийзар — деша эттар Куйбышеверча энергостроительни техникуме. 1970—1973 шерашка цо болх бир Чиркейски ГЭС хьалъеча. ХIаьта хIанз ер вурийтталагIа шу да «Чечингстрой» ПСМО системе цо къахьега. Юххьанца прораб вар из. Цул тIехьагIа ДСК начальника заместителалла хьожаву. СМУ начальника заместителалла а болх баьб Мовладе. Ялх шера ЖКК-на керте лаьтта. Цу шерашка, болх беше, Л. Н. Толстоя цIерагIарча университете экономически факультет йистейоаккх цо. ХIаьта хIанз пхелагIа шу да производственно-технологически комплектаце управлена керте латта. Ший декхарех дика лоархIаву Хациев.

МоллагIа кулгалхо коллективе лоархIарг а ва цун сий а дергда ший болх из лерттIа ховш вале. Цу тайпарча нахах ва Мовлади. Из дукхаза а хийржав объединене партийни а профсоюзни а органашта юкъе. Из хиннав ССМУ-10 балхах мукъавалийтанза вола партийни организаце секретарь. Опыт хиларга хьежжа вIашт тIехьдоал Мовладе коллектива балха лерттIа лостам тела. Цхьабакъда, хозача къамаьлаца нах Iехалургбац хIанз, цудухьа ший гIулакхашца белгала воалаш хила веза саг. Ше кулгалдеча коллектива йоакхо еш хила веза. Уж оамалаш йоахкаш ва Хациев.

ДIадахача шера УПТК могашалла цех хьалйир. Къахьегама хьалаш во да, аьнна, могаш вац оалаш саг хиннавеце а, дика деций балха ди даьлча бассейн йолча сауне салоIаш!

Дукха ха йоацаш цу предприяте ерригача объединене гIолла производства культура лакха хилара тIехьа хиннача конкурсе хьалхара моттиг яьккхар. ХIаьта, шера йолча балха итогех 2 эзар сом премни елар цунна.

Ш. САЛАМХАНОВ.

IИЛМАНХОША—ПРОИЗВОДСТВАНА

ПРИБОРАША ЛЕХ МЕХКДАЬТТА

Вай республике керттера лоархIаши езагIеи йола продукци — мехкдаьттеи цунах хьаеш йола продукташи. Вайцига из продукци лаьттагIара яха йолаьй 100 совгIа, шу хьалхагIа, тIаккха «Iаьржача дошон» запасаш кIезигьенна хила мег. Цудухьа кхы а дукхагIа IочукIоаргбаланза ца боалаш ба геологаш, тохкамхой, бурувдеттараш. ХIаьта из тIа-тIа дукхагIа материальни харжашца, низ болашагIа йола бурув детта техникеи оборудованни хьаяра конструкцеш увттаярца а хьаярца а дувзаденна да.

Цу даькъе НГIАССР Iилмахоша болх мишта бу, цар производствана деча гIулакхех дийцар тха корреспондента А. Садулаевна геофизически тохкамаш деча Iилматохкамеи проектно-конструкторски института (НИИГИ) комплексни, индукционни наротажа Iилма-тохкама отдела начальника, технически Iилмай кондитата А. Дьяченкос.

— Хадданза, тIа-тIа дукхагIа дIадода мехкдаьттеи гази дунен тIа. КIоарга йоацаш йоахка цар запасаш керттерча даькъе кхоачаеннай, из хьал да Нохч-ГIалгIайчене а. ДIахо йодача хана из продукци дукхагIа йоахилга геттара кIоаргачара (пхиъ а кхы дукхагIа а километраш) лехарца дувзаденна да. Цу гIулакха йоккхий халонаш духьала отт мехкдаьттахошта — скважинашкара температура Цельсе 700 градус совгIа, давлени 1000 а кхы дукхагIа а атмосфера хул.

КIоарга скважинаш яхар чIоагIа безача маьха гIулакх да, цунах хьахур дукхача даькъе укх хаттараштa жоп дала йиш хулийтача геофизически балхий дикалах тийша да: укх регионе мехкдаьтта доаллий-хьогI, мелад из, мел кIоарга доалл из?

Цу хаттараштa жоп дала декхарийла ба вай республика, белггала аьлча, вай Iилма-тохкама института Iилмахой-геофизикаш.

Iилма-технически продукци хьаеш а эша гIулакхаш деш а, хIаьта иштта приборий продукци тохкаш а я геофизически тохкамий Iилма-тохкамеи проектно-конструкторски института индукционни каротажа комплексни Iилматохкама отдел. Отдела юкъе я Iилман подразделени, конструкторски бюро, опытно-производственни участок. Ерригa институт ше а иштта цун отдел а 1988 шера денз хозрасчета цхьоалагIча моделагIа болх беш я. Института балха финансировани ю пачхахьалкхен бюджетерен производственни организацеша — потребителашеи боахама договораш а увттадеш.

Отдела Iилма-технически приборнин продукце а деча гIулакхий а потребителаш я, массаза а яхар мо, Миннефтегазпрома мехка къулбехьарча районий, Малхбузен Сибарегlен, Къулбаседен геофизически производственни объединенеш. Оаха цхьана къахьег СССР геологе Министерства предприятешца.

ХIара шера дукхагIа хул Венгри, Болгари, ГДР, Польша, Вьетнам, кхыдараш санна долча доазол дехьарча мехкашца цхьана къахьегара деш дола отдела балхаш. Отдела Iилма-технически приборнин продукци хьаяра объем дIадахача 1989 шера цхьа миллион совгIа сом хилар.

Фу продукци я из институтон отделон маьхала йоахар (йохкар)? ДагадоххарагIа аьлча, отдел дегIаяр, болхлой алапеши премеши дукхагIа хилар беча пайданга хьежжа да.

Цу тайппара, отделе вIашкаэтта яьннай продукци хьаяргара дIайолаенна производственни организацешка из юкъеяхьара деча гIулакхашка кхачалца йола цикл. Уж данза даргдоацаш хIамаш да, хIана аьлча тха продукци Iилман говзал чIоагIа тIайохийташ хьаяь я, хIаьта иштача структуро вIаши гаргабоалабу кийчон балхаш дераш — заготовителаши потребителаши. Из бахьан долаш продукце дикал лакхлу, из хьаеши юкъехкухьаши дIайода ха кхою.

1989 шера отделе кийчъяьй скважинашка болх бу термобаростойки йола геофизически приборащ. Цар тохк кIоарген тIехкIоарген скважинаш йоахa моттигаш. Царех я Э2, ЭЗМ яха индукционни каротажа прибораш, К2-741 яхараш, каверномер-профилемер яхараш санна йола прибораш. Соахка кийчъяь яьннай толашагIа йолча Iилман дарда тIа хьаяь Э32, Э33, Э36 яхараш а кхыйола а керда тайпа геофизически прибораш. Кердача приборий эггара хьалхара опытно-производственни партеш арахийцай дIадаха шу чакхдоаллаш: толаме кхоачашъяьй ЧССР-цара, Болгарецара, Венгрецара контракташ.

Цу тайппара, приборни продукци хьаяра балхий дукхалга а номенклатурага а хьежача, отдела болх чIоагIа чоалхане хиннаб массаза а, хIаьта отдела коллективе верригаш а 60 совгIа саг мара вац. Укх карарча, 1990 шера, кхы а хьинарегIа болх бу коллективо, хIана аьлча, институт хозрасчета шоллагIча модела тIа яьннай, тIаккха хIара болхлочун алапи кхыйола гIойленаши кхы а чIоагIагIа тийша хургья цун къахьегамах, бухсоцаш хьахиначох, продукци маьхала ялarах, хьатIабенача пайдах.

БЕЛХИЙ — ВАЙНАЬХА ДИКА ГIУЛАКХ

ХIара халкъа ший традицеш я. Эзараш шерашка шаьрлуш хьахинна традицеши обычеши я нохчий а гIалгIай а.

Уж я хьаша лархIар, цхьан сага хатар ийккхача, цох къахетар, цунна новкъостал дар, воккхагIвар лархIар, кхалсага сий дар а из лархIар а, нахаца дог цIена, безаме, эзделаца хилар... Малав уж ца йовзаш башха-дика нохчийн гIалгIайи традицеши обычеши?! Уж Iалаьмате дика гIулакхаш дувц Кавказе, Нохч-ГIалгIайчене хиннача кхыча халкъий викалаща.

«Белхий» яха дош ма дукха къахетаме маIан долаш да. БIаьшерашка денз хьайоагIа вайнаьха из башха-дика традици цхьа бахьан доацаш дагаехаяц вайна. Вай республике бахача дуккхача нахага боккха бала кхаьчаб лаьтта текха — дуккха дезалаш бахачара бохабаьб. Цул совгIа, цига Iе таро йоацаш, Казахстанера дукха дезалаш цIабаьхкаб.

Нохч-ГIалгIайче меттел, берригa мохк а тахан халача экономически хьал тIа ба. Уж берригa нах вайгара новкъостал эшаш ба ТIагIертта къахьегаш новкъостал дарца мара аттача доаккхалургдац царна тIаэтта хьал.

ХIаьта хIанз юрта боахаме сагота ха майий — чуийнна кийчдеш да доакъар общественни а наьха шоай доалахьа долча а хьайбашта, чуэцаш да ка бола ялат. КIезига яц хьалъе еза гIишлош, промышленносте, халкъа боахама кхыча доакъошка бе беза болх.

Из деррига а ший ханнахьеи диззан кхоачашдара дукха къахьега деза, вайнаьха дикача традицех пайда эца беза.

Иштта эттача хьале вайнаьха дика традици — белхий белга — меттаоттаде а шерра дIадоладе а дезаш лерхI оаха. Из деш юкъейоалае мегаргьяц командно-административни методаш. Балхий белга йоккхийча имаперча принципий кIийлен тIа латт. из да хатар хиннараштa наха кхетаме деш дола новкъостал. ХIаьта иман долаш хилар сага вахара корта ба.

Балхий беча боккха лоархIам болаш хила беза вай боккхий нах, уж оарцагIбовларо, цар доагIа дош аларо лакхдергда балхий бара маIан.

«Балхий» яха дош «болх» яхача деша тIара доагIаш да. ХIаьта балхий белга да дуккхача наха вIашагIа а кхийтта, цхьан дезала новкъостал деш къахьегилга, хIаьта иштта юрта, микрорайона, республика объекташка болх бар а.

Ховш мадарра хьалха хала баьхаб нах. Геттара хала а дукха къахьега дезаш а хиннад лаьттан участок цIенъяра, цу тIа культураш хьалкхеяра, хьайбашта доакъар кийчдара, хьувкъам чуэцара, цIа хьалдара, кхыдар дара. Цкъаза из цхьан сага е бIаоччача дезала дулуш хиннадац. Цудухьа иштача хьале новкъостал дара вIашагIтохаш хиннаб нах. Иштта къахьегаш хилча аттагIа хиларал совгIа, безамегIа а хиннад. ДукхагIча даькъе балхий баьча ловзар отташ хиннад. Цу тайппара хьахиннай «балхий» яха традици.

Халкъа вахаре Iадата нормаегIа йоккха моттиг дIалоац хатар хиннача е новкъостал эшача дезала, сага гIо деш хиларо. Иштта гIо де нах вIашагIкхийттача боккха кхетам эцаш а хиннаб хьатIакхувча тIехьено — эздел, эхь Iомадеш хиннад. ХIаьта цига шийгара гIалат далар кхераш лоралуш а хиннав саг. ЧIоаггIа эхь долаш хиннад цига шийгара гIалат далийтар.

Балхий баьча юкъе дакъа ца лоацаш висар во лоархIаш хиннад. Юртарча наьха цунцара безам бовш хиннаб. Шоай болх а кхыдола гIулакх а дите, балхашка болхаш хиннаб нах. ХIаьта новкъостал эшаш бола дезал боацаш нагахьа юрт хиннаяц. Масала, цIен тIара да воацаш, кагийча берашца йисача кхалсага, цIен тIа къахьегалургдола саг воацаш бисача боккхийча наха, иштта кхычарна новкъостал де дезаш хиннад. Иштача наха кха оахача, оасар деча, ялат чуэцача меттел, Iай кхатилла дахча Iалашдеча а новкъостал деш хиннад, вIашагIа а кхийте. Цох юртарча наьха сий дола гIулакх лаьрхIад, хIаьта иштача моттиге новкъостал ца дар юртарча наха сий доацаш лоархIаш хиннад, кхыча юртарчар царна тIех а детташ. Иштта бисача наьха йоакхо еш йолча юртах къонахий бола нах баха юрт я из оалаш хиннад.

Ховш мадарра хьалха нах гIалашка ма баьхабий. ХIаьта гIала цхьан шера хьалъянза яргйоацаш хиннай. Нагахьа санна хьалъе ца кхийча, из кхы яь йоаккхаргйоацаш юташ хиннай, хIана аьлча, «Далла ловш хиннад из хьалъяь ца йоаккхийтилга» оалаш хиннад. «Цу чу ваха хайначун иразн беркати хургдац» яьхад. Иштта хьалъяьча гIала чу ваха хайначоа цхьа цатоам баргхилар бакъдеш хиннад.

ХIаьта гIала хьалъяра дукха тIо, маркхал ийшаб. ГIала еча саьнга була кхера къаьстта боккха хиннаб, цхьан сага хьалъайбе моцхьан сага. Уж хIамаш Iагаргдоацаш. Уж хIамаш Iагаргдоацаш лашдулуш хиннадац цхьан сага, цхьан дезала. Цкъа гIала яйташ воаллача даьна берста ка бахьаш венав цун гаргара саг. Шийна устагIа беначунга аьннад йоах цо: «Ер ка бахьачул саьнга була цхьа боккха кхера бенабалара Iа». Иштта лоархIаме хиннаб из кхера. Цудухьа балхий беш хиннаб. ГIалаш хьалъеш хиннай маьхагIа мастераш а овттабеш.

Балхий беш хиннаб маьлхара кашмаш деча а. Балхий беча дукхагIча даькъе кагий нахи мехкарийи вIашагIкхеташ хиннаб.

Ховш да цхьаболча нохчашеи гIалгIашеи нокхарий леладаьлга. Никх лелабеш хиннаб лаьрххIа цу гIулакха даьча тускар чу. Нокхарий дукха леладеш а хиннад. Модз доаккхаш балхий беш хиннаб цудухьа. ХIаьта хьадаьккха модз луш хиннад дас юртарча наха.

Ховш мадарра нохчийи гIалгIайи таьзета дукха нах гуллу. Саг веннача кхаьча бала бекъ цар, царна моральни а материальни а новкъостал ду. Из ду кхыметтел бовзаш боацача наха а. Из а да, балхий беце а, ший тайппара дола новкъостал.

Кхыметтел хIанз а тIехьа шоай рузкъах гIашлой тIий туллаш, хи тIа зIамига хьайра еш нах нийслу. Иштта йилла хьайра я ЖIайраха. Цу тIера боал баккхац. Бакъда из бусалба динца дувзаденна да. Даьлах тешаш вола саг гIерт шийна маьл баккха.

Нохчийи гIалгIайи цхьаккха бехк — гунахьа доацаш Сталина лоIамагIа Казахстане бахийтача хана цар балхий беш хиннаб шоаш цIеноп деча. ХIаьта цIенош хьалде дезаш хиннаб дуккха а дукхагIа бола дийна биса дезалаш.

Шийна иштта вайнаха каст-каста беш бола балхий бIаргабайча спецкомендатура комендантa аьннад йоах: «Иштта вIаши новкъостал деши къахеташи дола шо доврргдац».

Иштта беркат даьннад балхех вайнаха цIабаьхкача хьалхарча шерашка а. ХIаьта дукха бора балхий. Юха а цIенош хьалде а доханза дисараш тоаде а дезаш хулар нах. Балхий бора кхыдола гIулакхаш деча а.

ХIанз лакхехьа хьоадаь махиллара кхы а доккхагIа маIан долаш да балхий белга, хIана аьлча, дукха ба Iаламе даьннача зуламах деха а Казахстане дов даьнна цIабаьхка а дезалаш.

Цу тIа гIолла Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совето республике баха нах тIахьех 30 июне, шоатта дийнахьа балхий бара. Городашкеи юрташкеи цу вай лакхехьа хьоабаьча бахачара бехача наха новкъостал де нах оарцагIбахара еш кийчо я. Теша безам ба цу денах къахьегама цIей хургхиларах. Цу наха дакъа лоацаргда нах баха цIенош хьалдеча, тоадеча, берий цIенош — интернаташ, школаш, кхыйола гIишлош хьалъеча, кхыдола балхаш деча.

Балхий белга цкъара деш дола хIама а доацаш, массе а хана ду гIулакх а хинна, дIаотта деза.

М. ГАИТАМИРОВ,
Нохч-ГIалгIай пачхахьалкхен педагогически института проректор, доцент.

С. КЕРИМОВ,
КПСС Нохч-ГIалгIай обкома идеологически отдела инструктор.

КУЛГАЛХОЙ МЕЛАЛ

УрагIтесса кий лаьтта кхоачаргйоацаш сов дукха транспорт гулъеннаяр Малгобекски района «Алханчуртский» совхоза контора хьалхашка дIадахача шоаттадийнахьа. Со-м цкъарчоа техосмотр йий-те яхаш вар. Цхьабакъда, кIирвенна дIахьежача аз кхетадир, укхаза латтараш хий кхухьа машинаш, бешкаш тIехьайийза тракторащ, фляргаш тIайола вордаш йолга. Iийне Iо а хайна, хий эца шоай аргIа хьатIакхачарга хьежаш тIатеIIа дунен къамаьл деш бар водителаши трактористаши.

— Укх тайпара сурт-м тхо долча моллагIча дийнахьа гургда хьона, — йоах хий кхухьача машена шофера Чапанов Исроапала. — Совхозе ворхI транспортни единица я хIара дийнахьа ер болх беш. Тахан сона а са новкъосташта а хьалъехка латта декхар — Дебий-Юрта, юкъерча Ачалкхе, Йоккхача Ачалкхе баха нах хица Iалашбар.

Цигга дагадехар сона Ачалкхенашка бахача наха хьалмала хий ца хилара проблема ювца кукалий ха йолга. ХьатIа мел воагIача совхоза кулгалхочо дег тIа кулг а дилле дош а лу, дув а буъ из чоалхане дош ше къоастадергда, аьле. Шикхо шу хьалха цхьан кога тIа даьлча санна хетаделар гIулакх. Турбаш а кораяьй, уж Iояхкара болх дIабола а баьб яха хабар арадаьлар районе а республике а. Тахан-кхоана яхар мо Ачалкхенашкарча кранашкара хин кIеж хьатохаргья йоахар цу хана хиннача КПСС Малгобекски горкома а горисполкома а кулгалхоша. ХIаьта нах шоай богаш, тазаш, ведараш, фляргаш кийч а яь, даьла цIи а лькха, доккха цIей дезде лаьрхIа бар. ХIаьта а оалаш да-кх лийрхIар хиннадац, дегIар мара.

— Хьажал, — йоах Чапанов Исроапала, — дийнахьа хIара машена 50 литр бензин эш. Кхы а дукхагIа да трактораша доаду солярка. Цу тIа IотIатоха шоферашгеи трактористаштеи тела алапи, транспорта аммортизацехи цунна ремонт яраи дIадодар. Сона хетачох, цхьан шера укх гIулакха доадеш, дола рузкъа дIадахийтача шийла дикагIа кхы йоаца хин лини йилла йиш хургьяр Ачалкхенашка. ХIаьта укхаза ер чоалх кхеста-м ткъаь иттех шу ма дий.

Цуров Ахьмад совхоза жена хий кхухьаш ва. Iайаьхкий хотта, лоа, гIор йолча хана бу цо из никъ. Хийла моттигаш хул хьайбаш хьога дусаш.

— Тахан санна Iимерцача дийнахьа халонаш тIаккхет тхона, — йоах Ахьмада. — Цкъа-дале, рейсаш дукхагIа е езаш хул, шозлагI-дале, хий кIезига доагIа. Хийцца из хьадоагIача хана шовзткъа минот яккха езаш хул бешка хьалъюзаш, хIаьта таханардар санна долча дийнахьа кхозза-диазза дукхагIа ха йов укхаза латташ. ТIаккха мел цатоамаш дувл водителаштеи трактористаштеи юкъе ше-ше хьалхавала гIерташ. ЗIамагIал-воккхагIал, шучал-мохчал, бехке гаргалол ца лаьрхIача а тоам мичаб.

— Укхаза доадеча сахьаташта IотIатоха бензин е солярка чудотта гIерташ заправке оаха йоаю ха, — йоах И. Чапанова. — Цигара къахьа къемат-м вIалла дийца а варгвац. Цхьайолча хана доагор доацаш хул. ТIаккха мала хий доацаш хул.

Раьза боацаш дувц къахьегамхоша совхоза а юрта Советий исполкомий а кулгалхой мелалах, наьха хьашташ кхоачашде уж сагота ца хиларах.

Дукха дийцад Ачалкхенашка хий диллара гIулакх. Мадарра аьлча, цох дувца кIорда а даьд. Сона хетачох, из де декхарийла болчарна бехк бе беза ха тIехъяьннай.

М. КАРТОЕВ.
тха соб. корр.

ВЕТЕРАНАШ

Н. Анисимова цIерагIча Новогрозненски мехкдаьтта чакхдоахача заводе нагахьа саг вац Чиграй Алексей Макарович ца вовзаши цун сий ца деши. Хьинаре къахьегаш, башха-дика толамаш дахарца, ший новкъосташца товши Iимерзеи хиларца даьннад цун сий коллективе. Ткъаь вурийтта шу дизад цхьоалагIча класса водитела цу предприяте къахьега. Яхье хьалха латташ, ший декхараш цIена кхоачашдеш, дисциплина йолаш хьавоагIа Алексей Макарович.

Уж деррига дика гIулакхаш цунах доахкандаь хьожавир из гаража коллективана кулгалде. Из даь завода кулгалхой гIалат ца баьнналга дIахьекхар цо дукха юкъ ялалехьа. Транспортникий дисциплина тоаелар, дорожно-транспортни хьовзамаш цIенденна дIадаьлар. Цхьаккха бутт дIабахийтац гаража коллективо пачхахьалкхен план а тIаийца декхараш а дикка тIеххоачаш ца деш. Заводе эггара дикагIвола кагирхой хьехамча лоархIаш а ва А. Чиграй. Цо хьехам луш, опыт дIайовзийташ хьалкхебаь къона водителаш итташ ба.

Чиграй Алексей Макаровичаца цхьана болх беш ва йоккха опыт йола, массане а дика лоархIаш вола водитель Зюзин Виктор. Цул тешамегIа шофер вац тха гараже, оал цунах новкъосташа. Ший бехкагIа балха тIа цо хьовзам хилийта цхьа моттиг нийсъеннаяц. Автотранспорта Iалаьмате дика доал ду цу шинне, долче, из ехал нагахьа моттиг нийслац. РейсагIа араювлара коэффициент эггара лакхагIа я цун. Алексей Макарович мичча хана а кийча ва ший новкъоста эшаш дола гIо де. Болх беча е салоIача деношка дезар-эшар фуд хьожаш хул из гараже.

Б. ДОТМАРЗИЕВ.

СССР 50 шу дизара цIерагIча Грозненски химзавода ремонтно - механически цех гIонна лоархIаш яле а цо деча балхашка диллача предприятерча керттерча цехел кIезнгагIа лоархIам болаш яц. Технологически цехий болх боаггIача боарамагIа дIабахар дукхагIча даькъе тийша да цо беча балхах. ХIана аьлча, моллагIча цехера еха оборудовани е мощность тоаяра сиха оарцагIа а баьле, из гIулакх чакхдоаккхарех ба ремонтникаш. Технически даькъе дика доалдеш лелаю цар завода ерригача цехашкара оборудовани.

Цехе къахьегаш бола токараш лакха квалификаци дисциплинен йолаш ба. Технологически режим толхае тарлуш дола кхоачамбоацараш хьалхагIе а дIадоах цар. Токарашта юкъе эггара лакхагIа балха разряд ярех ва токарь Барабашов Александр Степанович. Цунна шаьрра бе ца ховш цхьаккха тайпа а болх бац цехе. Ше мел тоха кулг хоза тох цо, кхоачашъеш йола операцеш цхьаккха тайла дакха гIалат доацаш хул, йоагIача режимагIа болх байт станокашка. Цудухьа цун кулгашта юкъе гIолла чакхъяьнна хьа мел йоагIа оатхалаш тешаме хул. Цудухьа цкъа дIаелча цун продукци ОТК болхлоша соца ца еш, хийцце чакхйоалийт.

Хьинаре къахьийга Iаш къахьегама ветеран. Цо доккха дакъа лоац юкъарча балха тIа. Укх тIеххьарча массехк шера кхозчашду цо профсоюза цехкома члена декхараш. Бакъдолча гIулакха тIехьа массаза а га доах цо болхлой. Цхьабакъда, машар бац цун къахьегамен производственни дисциплина телхаеращца, тесса болх бе гIертаращца. балха тIа мекъал гойтаращца. Цудухьа болхлоша, гIулакхерча наха лоархIаши сийдеши ва Александр Степанович.

СУРТА ТIА: токарь А. Барабашов.

Г. КУРИЛЕНКО сурт.

Ший дерригача бесаццен зизаццен сийрдадаьнна хьатIаэттад наха чIоагIа сатийса ахка. ТIаккха, ахкан замалахьа массаза а санна, цу хозача ханах сихбенна пайда эца хьовз юрташкен городашкен баха нах сомний, хьсий бешамашка деча балхашта, Iалама хозленс салаIара, гаргара нах а доттагIий а болча хьоашалтIа бахара. Цудухьа городийн юртийн наькъашка геттара дукха Iайнай машинаш, къаьстта а наьха шоай доалахьа яраш. Шоай доалахьа машинаш йолаш болча наха Iай кийчъю уж бIаьстан-ахкан замалахьа вIаштIехьа а йолаш лелийтар духьа. Раьза хинна а гIадбаха а болаш арабоал уж машинаш лелача наькъашка.

САЙНА ХЕТАР АРГДАР АЗ

Наькъаш тоадара хьахьежаду ахча мича ух?

Цхьабакъда машинашца дувзаденна наькъашка хула хатараш лаьрхIача, Ленински района наькъашка арабаьннача дукхача водителашта цу сахьате дагадох «...гIадбахар гаьна далаизар» яха поэта дешаш. Цу района дукхагIдола наькъаш, танкаш лийлача санна, гIа мел баьккхача дукха духьаленаш йолаш да: кIоагаш, ораш, хотта, дIакъовланза латта люкаш. Цудухьа машинаш йох, чархаш лелх, духьаленаша совцаяь машинаш дукха Iов, араеттача газаша фо бIехду. Цул а вогIа да цхьаькха: балха дIакхача беза нах тIехьабус, водителаша садуъ, хатараш хул наькъашка наха човнаш еш а боабеш а.

Шоай доалахьа транспорт йолаш бола водителаш раьза боацаш ба, автотранспортах йоаха налог шозза дукхагIа IотIа а теха, наькъаш тоадарга яхийта езаш йола из кхыча гIулакхашка дIаахийтарах.

КIезига ахча дац транспортни предприятеша наькъашка дахийта дIачутелар: шоай пайдаш тIара 2 процент, цул совгIа шоай автотранспорт йолаш йолча кхыча предприятеша а тел 0.4 процент. Хозрасчета тIа яьнначa предприятеша, организацеша, учреждениеша, лакхе дийцача ахчаел совнагIа кхы а 1989 шера денз налог тел укх тайпарча лоархIаме: мовхьаш кхухьача автомобила тIера — говра низах 1 сом, легковойчоа тIера — 50 кепиг.

Халахете а, советски административни органий кулгалхой кхер гласностах — шоай доалахьа транспорт йолаш барашкарен паччахьалкхен предприятешкарен автомобильни наькъаш дехкара, уж а улицаш а дикача хьал тIа лоаттаяра шоай доалахьа дIателача ахчаех дола бакъдар кепатеха арадаккхарах.

1989 шера (цхьадолча даькъе 1988 шера а) № 1 йолча Грозненски пассажирски автотранспортни предприяте, № 1570 йолча автоколонно, Грозненски производственни управлене «Автодор» яхача Нохч-ГIалгIай наькъаш тоадеча управленена дIаденнад 300 эзар сом совгIа ахча. 1989 шера наькъаш дахка а тоаде а «Чикооптранс» яхача производственни автотранспортни объединене, моттигерча промышленноста управлене, автотранспортни объединене, Нохч - ГIалгIай агропрома «Грозненское» яхача автотранспортни предприяте, «Петропавловское» яхача АТП-ас цу «Автодора» дIаденнад дерригa а лаьрхIача 263306 сом. Цул совгIа, агропромовски автотранспортникаша, наькъаш дохкачен тоадечен гIулакхаца дакъа лацар духьа, «Автодора» кхы а деннад 88300 сом.

Наькъех «есакх» йоакхх бувзами производственно - технически управлени, «Центрспецстрой» яха гIишлошъю управлени, «ЧИтрансбыт» яха автотранспортни управлени санна йолча башха йоккхий йоацача предприятеша а. Соахка цу гIулакха цар деннар 114344 сом да. ТIаккха гу тайпара налог текхараш мел хургья цхьан Ленински районе?! ХIата шоай доалахьа автомобилаш ярашкара йоаха налогаш а цу тIа дIатIатехача (духхьал цхьан Ленински районе яраш 300 эзар сом) «Автодора» тела ахча Iалаьмате дукха да.

ХIаьта автотранспортникий коллективаша наькъаш дехкарашта тела иштал дукха ахчаш, оалаш мадарра. «хоза бIаргаш» хиларах телаш мичад. Уж тел, юххера а, наькъаш тоалургдацархьогI, шоай автотехника йохаечара йоаккхаргьяцар - хьогI яхаш. ТIаккха вай мел дийцар хайначул тIехьагIа укх тайпара хIама мишта хет шоана? Соахка наькъаш во хилара еха ший автомобилаш тоаерг 394,7 эзар сом деннад духхьал ГПАП-1 яхача цхьан предприяте.

Уж СВЕДЕНЕШ общественностах къайлаххахьаро ЧИдорен тIахьожама органийн кулгалхошка йиш хулийт городен республикен бахача наха тела «иштал дукха ахча мича ух, наькъаш во хIанад вай?» яхаш деча хаттараштa жоп ца луш кIалхарбовла. Ха хьанхаьчаяц - хьогI вай республика лакхехьарча паччахьалкхен Iаьдала органа, депутаташта цу проблемана лира тIахьожам оттабе а шоай харжархошка цу хьакъехьа хоам бе а? Из мел лоархIам болаш я кIезиг-дукха депутаташ духтIабахар духьа массехк факт а цифра а йоалаергья аз алхха цхьан Ленински РОВД ГАИ отделенена гучадаьначарех.

Ленина проспектагIа Шолжа тиллача тIаьгара машиннаькъа кIалхарча путепроводага кхаччалца мара доацача лоаццача даькъа тIа 1989 шера 17 наькъа - транспортни хатар хиннад, 3 саг ве а вувш, 17 сага хала човнаш а еш. Цу дIаьха доацача наькъа даькъа тIа иштал дукха хатараш хилара бахьанаш укх тайпара да.

Цкъа - дале, транспортни средствай водителаш наькъа шаьрагIа йола моттигаш харжа гIерт, хIаьта цу тайпара моттигаш автотранспорт Iалаьмате дукха лелаш йола Ленина проспект мара яц Ленински районе. Кхыйола улицаш машинаш лелае хала долаш е вIалла лелае йиш йоацаш я.

Масала, Интернациональни улица соахка 7 бетта лаьттар дIакъайла. хIана аьлча Гортеплосето (кулгалхо нов. Лудков) ерригa улица аьхкаяр, хIаьта теплосета ремонт яь а яьнна, улица мукъаяьккхачул тIехьагIа а машинаш лелалургйоацаш я из таханалцца — гIа мел баьккхача доахнаш ораш, кIоагаш да, кхыйола духьаленаш я.

Жуковске цIерагIча улицагIа ремонтни балхаш деш латта 5 шу гаргга ха я. хIаьта а машинаш лела никъ во ба, голаш етта езаш хул водителий шаьрагIча гIолла бахар духьа. Цига а ишта машинашта кIалваха 2 саг ве а вуш, 7 сага човнаш а еш, хатараш хиннад 1989 шера.

Маяковске цIерагIа улица тоае дIакъайла латташ пхьа шуя ах шуи даьккхад, бакъда, хIанз из хьайнийлачул тIехьагIа а машинаш чIоагIа хала лел цига: канализаце люкаш дIакъайлаяц, цхьацпайола моттигаш Iочутейай, кIоагаш даьннад, дутта барзкъаш тIахьекхадеча улгашта тара лестай. Наькъа балхаш деш хиннар УДМС я.

Чукотски улицагIа лаьттанцара а ремонтни а балхаш деш хиннай наькъаш дехкен тоадуи управлени (СУРСАД). Цу тайпара балхаш даьдаьнначул тIехьагIа улица шинна а оагIорахьа лаьттан гувнаш дисад, тIаккха йоачан ма хиллинге а цар тIара Iодашача лаьттах колд хул машинашта чIоагIа хьовзам а беш. Улица тIа лампаш ягац, цун йIоаххала тратуар яц, хIаьта № 14 йолча юкъерча школанен СУРСАД-а шийнен юхе лодкаца ца ваьлча дIахьа тIехвоаллургвоацаш Iам отт, атта авареш хургйола хьал отт каст-каста, автопробкаш хул.

Кхы дикагIча хьал тIа яц Петропавловски шоссе, Тбилисски, Сунженски, Старосунженски, Дьякова, 1-гIа Садови, Мичурина улицаш а Кирова проспект а.

Уж тайпа масалаш хьашт мелд а кхувла йиш я. Вешта, дийцараш а кхоачам болаш да белггалара соцам бара: улицаши наькъаши воча хьал тIа хилар — авареш дукха хулийтача, машинашка бензин даьтташ сов дукха доагадайтача, араеттача газашка фо бIехдайтача, машинаш йохаеча а, тишъеча а керттерча бIахьанех цаI.

Кхы цхьаькха а. Вай лакхе йийца Ленина проспектагIара участок города юккъера моттиг я. Iалаьмате дукха гIашлой а лелаш, бокъо йолча а йоацача а гIолла улицах тIех лелха гIерташ, машинашкара дукха зуламаш дувл царна, хIаьта цига улица кIал гIолла даьха гIашлой дехьабувла наькъаш сага лела дог доагIаргдоацаш да — цига сердал яц, вентиляци яц. Нагахьа санна цунах горисполкома кулгалхой шекбале, уж гIирсаш сайрангахьа лестача хана а бийсанна а миштад хьажа беза шоаш.

Дерригаш а лаьрхIача, 1989 шера Ленински районе 121 наькъа-транспортни хатар хиннад 14 саг ве а вувш, 135 сага човнаш а еш. ХIаьта укх шера кхаь бетта 17 хатар хиннад 2 саг ве а вувш, 15 сага човнаш а еш. Ишта наьха цIий мехк наькъашка, гIайгIа кхоач нахага.

Сай къаьмал чакхдоалаш хатта дог доагIа са городе кулгалхошка: юххера а наькъашта эттача хала кIоарггeн нийсен анализ яргьяр, воча наькъаша наха, беррига халкъа боахама деш дола моральни материальни зе хьай, маца лоархIаргда?

М. БУЗУРТАНОВ,
Ленински РОВД ГАИ отделене начальник.

(Укхох йоагIа гонорар ГIалгIай автономи юхаметтаоттаяра фонде дIачуялар дех аз).

IАЬРЖА ДИ

Дунен тIа дицлургдоацаш дера нохчаштен гIалгIаштен 1944 шера 23 февралера кхаьра. Мел дукхен чIоагIен дувцарах, из бала ца Iайшачо кхетаде хала долаш нийрчен унзарен ди дар из. БархIлагIа шу долаш кIаьнк мара вацар со цу хана. Селхан мара ца хилча санна, цIаккха дагара ца доалаш хьалхашка латт сона из Iаьржа ди.

...Кхоачаш малх хьалбалалехьа, цIеннагIа чуувтта волавелар шишша-кхоккха бIухо. Йоккха совещани я, тамашийна хоам хургба тахан, аьнна, ялхайтта шерал дIатIех мел баьнна маIа нах дIабигар. Ишта нийсделар из тха Экажкъонгий-Юрта а. ХIаьта кхаьрача бус, тха юртара цхьа саг веннача кхоалагIа бийса лаьрхIа, тха даьца цIавоагIаш хинна иттех саг, эскаререча наха оаша фу леладу, фу уйла йолаш арадаьннад шо? — яхаш хаттараш деш, дIа ца бохийташ хиларах, бийса яккха тханцига сайцар. Ишта цу бус тхо долча хьоашалгIа вена нийсвелар Галашкински районера тха даь веший воI, НКВД болхло Костоев ИбраьхIим а. Пенаца хьалъэлла улла цун герз бIаргадайча корзагIбаьлар кхайканза баьхка тха хьаьший. Сиха хьакийчле, яхаш, цIогIа детташ, тIачувха болабелар уж цунна.

— Оаша фу дувц, со шун кара вац, аз дехке доахаргда шо, хIанз оаша леладечох, аьнна, духьалъэттар НКВД болхло. Цу ханна хьаьша цIагIа бийша бадачара хьалгIетта, шоай ламаз даь, хIамаш тIаювхаш вола иттех къонах бIаргавайча кхы тIа дорхбенна хьайзар салтий. Бандиташ, яхаш, мухь беттар, духьала нийсденна тхо, бераш, кхувссаш хьалхашкара дIаухийташ, чувхадора цар. Ткъаьх минот ялалехьа кхолха го тессар тха цIенна Бере эскара бIухоша. ИбрахIимгара герз дIадаьккхар, кулгаш дIадийхкар, чувхавеш цIагIара араэккхийтар, ишта чувхабеш аратайсар тха цIагIа бийса яьккха хьаьший а.

Дукха юкъ ялалехьа цIагIара тиша хIама мара хьа ца эцийташ, хьаьша цIа дIакъайла, ах гали жуври фуалъяьхача хьажкIий цхьа галийн мара кхача боацаш тхо ворхI бер, тха нана, ворда тIа ховшадаь, школа коа хьалдигар.

Цига хьалхашка эттачул нийрчагIа сурт кхы хила йиш яцар. Гобаьккха латташ эскар, массе оагIорахьара хьатIахьожаяь латташ пулеметаш, ессаралла бихьа латта кагийнах, къонахий, къоаной. Делхаш дар бераш, узамаш дора халача лазарах цамогаш болча унахоша. Талмачалла деш вайнаьха цхьа къонах а волаш, нохчийн гIалгIайн мехкагIа баьха, СибарегIа Iабугаш хиларах хоам бир юртарча эскара керте лаьттачо.

Махьарч детташ белхар кхалнах, къоаной, унзардаьнна бераш.

— Тахан бераш, унахой, кхалнах белха а беш, мехкагIа доалачул, укх юрта юкъе дакъий Iодехкача бакъахьа хет сона, шоана фу хет цунах, къонахий, — мухь техар цхьан къоаночо. Беррига нах никъ гIотташ санна, хьайра. Цхьабакъда, массе а оагIорахьара тIагIолла хьаетта йолайир, хьалхагIе а кийчъяь дIаоттаяь пулеметаш. Шо-м тха кара мадий, яхачоа тара дар детташ хинна герз. Транспорт хьатIаозарга хьежаш бийсанга бахар гулбаь лаьтта нах. Шоай даьшка кхаьча бала шоашка кхаьчалга хьахайта гIерташ санна, гаьннара хьахозаш Iехаш дар юртара доахан, жа, IувгIар жIалеш. ГIадмех кIалхьарцар а даь, цу тIа метташ Iодехка Iадувшийтар бераш, халача лазарах цамогаш бола нах. Цхьабакъда, эггара мерзагIча набарах боахаш, сецца доккха диллача лаь кIалхара хьалбоахаш цхьалхача барзкъашца, тIаювхаш кIадай маьчеш йолаш, «даьхен моастагIий», бандиташ, яхаш тIачувхаш бIухой а болаш, автомашинашта тIабеттар берригаш а.

ВорхIе даьй хана денз хьа мел Iоадаьр юхедита, машиннаькъа станцешка дIабигар вайнах. Цига хьалхагIе а кийчъяь лаьттача, доахан кхувлача вагонашка чу 20—30 дезал бохкаш, тетташ чубехкар. Шоаш даьр фуд, шоаш мича буг, сендухьа моастагIал лаьцад шоашца Iаьдало, кхыметтел мотт ца ховча берашкен бов ха хьатIаэттача къоаношкен гIелал хIана яхь ховш бацар уж. Фордал чукховса дуг яхаш, хьахозаш къамаьлаш а дар. Цхьабакъда, мел чIоагIа шоай керчу бала боалле а, диллен дахьен моттиг йоацаш шоаш сагота бале а, дог ца хайташ, берий, истий сатедеш, хIанз-хIанз поездаш даькъастенгехьа юхаерзаргья, яхаш бар къонахий.

Дицлургдац цу шийлача вагонашка бераши унахойи Iобувшабаьчул тIехьагIа, къонахий, кагийнах, мехкарий вагоний шийлача пенех бовкъамаш а гIортадаь, уралатташ е гора хайша тар кхетийташ даьха, цхьа-ши олг IотIадиллал мара моттиг йоацача гергача чона пийшкалга тIа аргI-аргIагIа ноанол деш кхалнах лаьтта, цецваллал цу тIа пхьер-марта кийчде таро йоацаш цIеноаной сагота хьийза денош, шоаш нишка баха безар кхераш, кхача ца буаш кхалнах бовш нийсъенна моттигаш. Дагаух сона жIалена тIехк кхоссаш санна кIира цкъа-шозза «баланда» оалаш хинна бос боабаь диллен кIезиг-дукха сухараши тхоашта тийнна ха. Духьалъувтт машиннаькъа станцешка эшелон сеца, вагоний наIараш хьайийлача нишка баха хьулбеннарашта, бовда боахкар уж, яхаш салташа герз детташ уж боабаь денош, шоай Iоажалах байнараш дIабохка йиш йоацаш, долла мерчий доацаш цу бIаьхача новкъа дакъий Iокхийса денош. Дицденнадац е цIаккха диц а лургдац сатоха низ боацаш моцалла бераш делхар, унахоша сискал чIегилг ехаш даь узамаш, эшелонаш вIаши юхе гIолла тIехъювлача хана дезалех къаьстачар, шоай бараш лехаш дийтта махьарч.

Арадаьхача ткъаь диъ лагIча дийнахьа эшелона тIера Iодаьхар тхо Кокчетавски области Таинча яхача машиннаькъа станце. БIарг хьа ца локхийташ хьекхаш дарц дар, сатоха йиш йоацаш чIоагIа шийла яр. Цхьалхача барзкъашца, тIаювхаш бIоржаши маьчеши йолаш бар дукхагIбараш.

Сона хьалхашка латт укх тайпара сурт: тхона тIера ди бIаргадайча бIаргех хий даьнна лаьтта, тхо соалозашца дIадига баьхка кучераш. Тхоах къахеташ белажгаш хьа а йоахаш, хьатIакхехкар цар къоаношта, кхалнаха, хIаьта бераш юврагIашта юкъе а хьерчадеш, Iодувшадора соалозаш тIа. Цу наькъа тIа Келлеровка яхача райцентре дIакхачалехьа кхелхар. Къоастой ГIалмарзий Жабраьила цаI мара воаца кIаьни. Юрташка дIа-хьа декъар гIоне тхо райцентре сецача цхьа сахьат совгIа йолча хана вIалла кашамаш доацача дIаволла вийзар из.

Моцалла, шелалла кIалбиса, наькъагIа баьхна гIоарал дайна бар беррига нах. Веллача ма воаллалва, дала ше хIалакволва ер бала вайна кач беллар, яхаш сердар кхалнах.

Вовзар, везар, гаргара нах шоайла вIашагIнхеталургбоацаш, юрташка гIолла дIахьа бийкъар вайнах. ХIанзалца хьа эза хало кIориг а йолаш. Iазап оза болабелар уж. ДIабохка макхув дIайхача лазарах, моцала бов болабелар нах. Цига фу хьада бIаьш бола дезал ба вайнаьха. Масала, хьаэцаргба вай Экажкъонгий-Юртара Сапралиев Iаьлах - молла дезал. Боккхен хозен дезал бар цун бараш. Цхьабакъда, цун фу хьадар.

Юртара юрта баха йиш яцар наьха. Спецпереселенцаш яха цIи IотIайиллар массанена. Уж лорабе, царга гIелал я хьахьожабаь коменданташ бар. Бандиташ, Даьхе ехкараш, халкъа а мехка а моастагIий, яхаш чувхабора цар вайнах. Со морг малав, яха къонах ший дегIа доаллара ваьккхавар. Цхьаккха тайпа бакъо яцар спецпереселенций.

Вала ца везар веннавале а, из дIаволлача ваха бокъо яцар цхьанне. Веннaчоа долла мерчий доацаш, Iана замалахьа цунна каша даьккха, из дIаверзаве низ боацаш дукха моттигаш нийслора. Бата бихьера сискал яха дош дIа ца доалаш, дуне дитарий чот яь а варгвацар. ЦIаккха а дагардаргдац сона Iана дIоаххал аранлла йIохьъяь, тIаккха ахкан замалахьа маьлхо йокъаяь коартол корайнча, е генарий даьтта даьккхача хьахинна хьакхарчашта ехкаш хиннача «макухана» тIакхаьчача уж вайнаха моз санна мерза юаш хинна ха. Дагаръяргьяц кIа чуэцача хана Iолийга дадийса, Iана замалахьа лаь кIал ихкаь канаш бераша лехьдаь ха. Кха оахаш, лаьттан кIалха долхаш уж довш доллаше, царга уж хьа ца лохьадайташ, шерчашта санна шод етташ Бере хуллаша уж лелхабаь ха.

Мел Iайша бала бийца а варгвац. Оттадаьча доазол тIех а ваьнна, шийна вовзар, везар е гергара саг дIаволла вахача хьаллаьцачунна 25 шерага кхаччалца ха тохар следстви а суд а йоацаш. Из таIазар де бакъо енна каьхат дар В. М. Молотова кулг а яздаь. ХIара комендатура наIарга хьалтеха доаллар из.

Тхо даьхача Келлеровски районерча цхьан юрта нийсделар ер хIама. Цунна гаьна йоаццаш уллача цхьан юртара вайнаьха саг кхелхавар. Цу юрта массехк цIа мара гIалгIай бахацар. Цудухьа венначунна мугI бе, из дIаволла новкъостал де хьийхар цар шоай лоалахой. Бийсанна цига мугI а баь, сецца кхаь даькъана бекъабенна цIабоагIаш хиннача царех пхи-ялх саг соцаваьвар царна тIанийсбеннача коменданташа. Лакхе белгала мадаккхара, вIалла суд а йоацаш, 25 шу ха теха СибарегIара СибарегIа бахийтар уж.

Итт класс яьккха вайнаьха кагийча нахага дIахо дешийтацар, пропуск лацар коменданта деша дIаваха. ХIара бетта шозза шоаш бахачара оттадаьча доазол дехьа баьнна, дIа-хьа гIоргбац, яхаш кулгаш язде аха безаш бар ялхайттара мел баьнна вайнах. Спецпереселенций сурташ тIа а долаш, цу гIулакха лаьрххIа оттадь карточкаш дар комендатуре. ДIа-хьа баха меттел, шоаш бадача меттара Iобаьнна цIено е низ боацаш бола унахой ура а хувшабеш, даьха сурташ IотIадехкар комендаташа цу карточкаш тIа. Цхьа ког каша болаш бада нах мича бахар кхерар хац сона уж. Школашка дешаш, тхо моастагIий дац, дешархой да яхаш комендатуре кулг язде баха ца тугаш болча кхувш боагIарашка, кулг язде деза ха хьатIа массаза отта, пхиппха ди-бийса доаккхийтар набахта чувелле. ИйслагIча классе деша вагIача хина ворхIазза из Iазап чуоза дийзар са сай. Сай да чуволла хьовзавича, цунна бала ца бар тIоне кулг а яздаь, паргIата баьхар аз комендаташ.

ЦIаккха дицлургдац сона юрта бахача кхыча къамех болча наьха бежан, устагIа Iулацара къаьста, арабисача, шоллагIча дийнахьа Iуйрийна, оаша лочкъадаьд уж, яхаш, вайнаьха хIара цIеннагIа коменданташ, юртара Iаьдал, прокурорагара цхьаккха санкци а йоацаш, чухьежаш, цар вайнах хьувзабаь, кхыметтел деша дагIа бераш бандиташ да шо, яхаш цар кхестадаь денош.

Вайнаха бицлац мехкагIа баьха шоаш дIабугача хана чIоагIа тIайгIане болаш, дог лазаш, сагота болаш, шоашка кхаьча бала байбе гIерташ, тIехьа бийлха кхыча къамех бола нах, ишта Казахстане, Киргизе шоаш безаме тIайийца, тух-сискал шоашца дийкъараш, вежарий а хинна вонна а диканна а шоашта уллув хьаэттараш. Долчс, къамашта юкъе ца безам болийта, царна юкъера тешам боабе, эгIазло чуйоссае, аьнна, Сталина, Бере яь ваIад чакхъяланзар. Цар лелабаь тийша болх царех шоаех бахар. Цар ререссе мух кхийттача вай мехка дахача дерригача къамаша мел баьккха сардам, кхайкаяь вий яхар царех.

«Кагъенна маьже нийса хоттаеннаяц» оалаш да халкъа кица. Цунна а дайна, хIанз а тIехьа Сталинен Береи яьча харцон лераш цIенъенна дIаяланза я. Царна тIагIолла вай мехкарча къамаш дахача регионашка цатоамаш, бохамаш, довнаш хулаш дукха моттигаш нийсъеннай укх тIеххьарча шерашка. Дега хиннача човна тух тIатувсаш, из даьръеш дола гIулакх нийсденнад гIалгIашта а. Шоаш баьхача моттиге цIабаьхка, вахар Iодилла йиш йоацаш, хIанз а тIехьа мехкарча тайп-тайпарча регионашка бахаши къахьегаши ба дукха гIалгIай. Из нийсденнад Къулбаседа-ХIирий АССР пхьаболча кулгалхоша - экстремисташа кIай дар Iаьржа да ала гIерташ, харцо ювцарах, адамий IаьдалагIа бакъдар метта ца оттадайтарах. Цхьабакъда, вай дог тийша да бухсоцаш бакъдар котдаргхиларах, шоай дай, ворхIе дай баьха лаьтташ, юрташ гIалгIашка юхакхоачаргхиларах.

Б. КОСТОЕВ.

«Союзавтоматстром» ВНПО Грозненски опытно-экспериментальни заводе арахеца радиоаппаратура тайп - тайпара продукци дIакхоач вай мехкарча дукхача регионашка. Из заказчикаша чIоагIа хоатташи дика дIаэцаши я. Цунах тамаш елга дац. Предприяте арахеца ерригa продукци дика а тIехдика а я. Шоай потребителий хьашташ дизза кхоачашдара доккхий декхараш тIанийцад завода болхлоша, хIаьта хIанз ях ьйоаржаьй уж толаме кхоачаш дара. Цу яхье цехашта юкъе хьалхара моттиг дIа ца хецаш хьайоагIа электронно - монтажни цеха коллектив. Товарни продукци арахецара пхе бетта план 105,5 процент кхоачаш а яь, планал тIех цо арахийцар 25 эзар гаргга сома маьха продукци. Дикка тIеххоачашъяьй къахьегама овсарле лакхъяра, паччахьалкхенна пайда бара задaнеш а.

Уж производственни хьокхамаш хьакхоллараш ба шоай хьинар кхо ца деш къахьегаш бола радиоаппаратура монтажницаш, наладчикаш, кхыча профессех бола болхлой. Царех ба монтажницаш Дацаева Эмма Аюбовнаи Билалова Роза Сайпуддиновнаи. Шоаш кийчъю продукци даим тIехдика хулийт цар. Шоай тамагIа а долаш продукци арахеца бакъо яьккхарех ба уж. Цхьа ди дIадахийтац шоай нормаш 125—130 процент кхоачаш ца еш.

Цехе хьаеча продукцега тIеххьара хьожаш а, цунна е еза регулировка еш а ба В. Севастьянови, А. Тимошенкои. Цар регулировка яь, чакхъяьнна продукци эсала я аьнна, цхьаккха рекламаци кхаьчаяц потребителашкара. Гуш махиллара, дIайохьийта продукци дика яр мара чакх ялийтац цар. кхетабу шоашта тIалатта бехктокхам.

СУРТАШ ТIА: 1. (аьрдехьара аьттехьа) регулировщикаш В. Севостьянови, А. Тимошенкои; 2. монтажницаш Э. Дацаеван, Р. Билалован.

И. ПЛИЕВА сурташ.

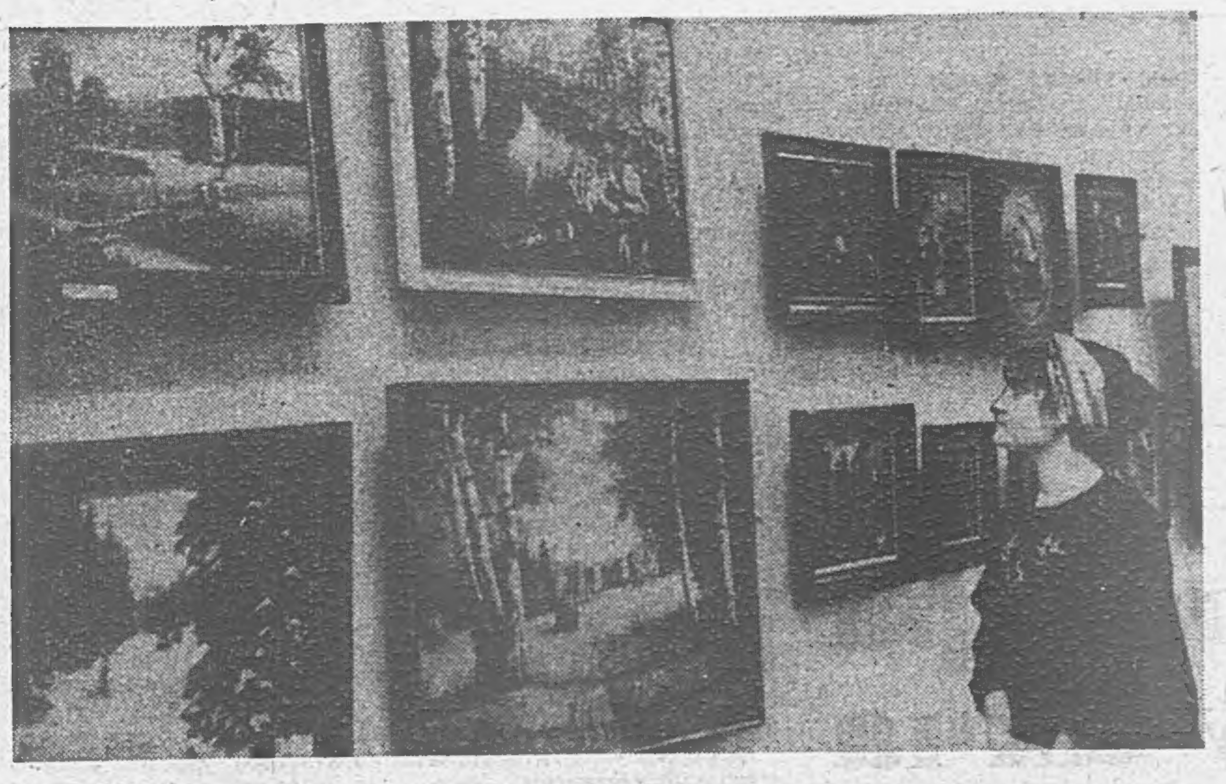

КЕРДА ВЫСТАВКА

Фуд тахан вай къонача заманхочунна дагадоаллар, цун теркам тIаозар, из къоастаде гIертар. Миштай цун позици: из ма вий тIайоагIача бIаьшерене ваха везар. Цу дерригача хаттаращта жоп короргда «Къулбехьен, Къулбаседен Кавкази» яхача самодеятельни изобразительни декоративно - прикладнойи искусства выставке хила вIаштIехьдаьннача. Из выставка хетаяьй РСФСР самодеятельни кхоллама III Ерригсоюзни фестивала. Выставка хьайийллай П. З. Захарова цIерагIча изобразительни искусствай Республикански музея выставочни зале.

Укхаза гойташ я живопись, графика, скульптураш, декоративно - прикладной искусства образецаш. Шоана гургда Дагестанерча, Черсий - Балкхаройчерча, Къулбаседа ХIирийчерча, Нохч-ГIалгIайчерча, Ставропольскии, Краснодарскии краяшкарча, Волгоградскии Ростовскии областашкарча, Адыгейски автномни областерча халкъа художникий сурташ.

Цу кхолламга хьежача, гуш да, автораштa эгтара хьамсарагIа дар шоай мехка хоза Iалам, из мохк моастагIех лорабеш байнача шоай дай кхел йолга. Цхьабакъда, укхаза кIезига да тахан нарча къахьегамхой вахарлелар дувцаш дола сурташ.

Зале дIачувоаллаше, дог айлу, цхьа ший тайпара цIей долча кхаьчача санна хеталу.

Цу тайпара выставка Грозне эгтара хьалха енай. Цхьабакъда дукхагIа хуларе бакъахьа-м яр. ХIана аьлча, цар айбу наьха эстетически, нравственни сахкетам, дег тIара раьза болаш тIаэц из. Грозненски мехкдаьтта института студенташа иштта яздаьдар цу выставках шоашта хетачох. «ГIанкардаьхар тхо художникий Решетниковен Саввинен суртий хозало. Дега чIоагIа тоам хилар тхона, вай лаьтта хIанз а дукха халкъа талантaш йолга хах».

ТIаккха Чечен-Аулерча хьехархоша яздаьд: «Доккха баркал хилда ер выставка вIаштIехьйаьккхараштa. Массанена ховш хила деза, мел талантaш я халкъа... Геттара боккха тоам хилар тха деташта Решетникова «Беттала бийса» яхача сурта тIарча фордага хьежача».

Сурташка дика гуш да художникаша хьалхьедераш къаман темаш, дешаш долга, хIаьта, уж тIагIоллардараш а доацаш, кIоарггара а. Укхазарча сурташка хьажарца кIоарггагIа Iомае таро я этнографи. Сурташ тIа художникаша хьагойт дуккха-ча халкъий хьоалчагIаш, цIейш, цар оамалаш, тIабувха а тIема а гIирсаш, н. кх. дI. а.

Цул совгIа, дега лоIам болаш мукъа ха дIаяхьа а йиш хургья изобразительни искусства музее вахачун.

А. ХАРСИЕВА.

СУРТАШ ТIА: выставка залашкара экспозицеш.

И. ПЛИЕВА сурташ.

Нохч-ГIалгIайчен халкъашка

Деза доттагIий, тха кавказски вежарийи йижарийи!

Шуга кхайк тхо, Грузе Баьццарабарий боламен партен членаш тхоай дагалаттараштa, саготонаштa, кхоанен уйлаштa шуца дагадовла дагахьа.

Ерригача Кавказа — планете хозагIъярех йолча цу региона — хIалак хулаш латта хьал дайзачул а техкачул а тIехьагIа Грузе Баьццарабарий боламан партенен хет дерригача кавказски халкъащка укх тайпара кхайкарал данза дардац, аьнна:

Оаха доккха гIалат, бехказдо йоаца харцо лоархI экологически проблема политически экономически проблемащца нийсйича шоллагIча даькъера мара яц, аьнна, хетари из къоастаелга гаргтарча а гаьнарча а ханна тIехьдахари. Тамашийна унзаре Армене оагабаь мохк, Кавказа тайп-тайпарча моттигашка хIара шера хIана хилац, аьнна, дукха нах а боабеш, хула стихийни хатараш, — уж дерригa хIамаш Iаламa низашкахьара боагIа лира хоам ба, хIаьта царга ла ца дувгIа вай цхьаккха бокъо яц!

ОарцагIа ца доалаш Iе йиш яц вайга Кавказе юкъ-юкъе, цхьабакъда, тIатеIIа хIалакдеш латта вахар кIалхардаккхара: лакъаш латт хиш, фордаш, Iамарч, йокъалуш я хьунаш, довш хьайбаш, оакхарий да! ДIайоалаш латт къаьнара традицеш, нраваш, обычеш, нравственни Iаьдалашы законаш! БIехденнача гонахьарча Iаламо хIаланду наьха вахар меттел, искусства башха-хоза кхолламаш, дIабахача вай даьй кулгашца хьалдаь къаьнара гIирсаш!

Iалам цаI да, политически доазонаш дац цун. Кавказа Iалам кIалхардаккхар, дIахора стихийни хатараш ца хилийтар духьа юкъара Кавказа экологически концепци оттаянза а цун ларда тIа, «Экономика экологе мукъагIа я» яха принцип тешшаме кхоачаш а еш, регион экономически дегIайоалаяра концепци оттаянза а яргъяц.

Кавказски халкъий дерригa интеллектуальни нравственно-духовни низаш вIашагIа а теха мара дIаболабе йиш хургъяц вахар духьа банза баргбоацаш бола из Iилман болх, ерригa Кавказ а чулоацаш саггота чакхдаха дезаш дола гIулакхаш, цу тайппара, доацаш дусе кавказски халкъий кхоаненга даха дог доацача вай Юкъарча ЦIенна тахане а лард йолла.

Цхьана дахара дуккха шераш хьалхагIа денз хьайоагIаш исторически опыт йолаш да вай, кавказски халкъаш; дIабахача вай даьй хьаькъале дипломати а, тIемен машарен, безамен доттагIален рыцарски кодекс а, доттагIчун меттел, доттагIа воацачун а дика гIулакхаш кIоаргга лархIар а. Хьаькъалцен гIулакхащцей кхоачашдеш леладу цхьана дIахьоча вахара сийлахьа Iаьдалаш.

Дукхха бIаьш шераш хьалхагIа денз хьаяхьаш йола духхьал из опыт я дукхача кавказций, бусалба а кераста а наьха дегашка йIайха латташ, цо раьза бу уж кавказски юкъарча цIен башха-дика идея дег тIара кхайкае, кавказски халкъашта юкъе адамий IаьдалагIа йола, культурни, экономически айхха цхьоагIо, вай кIалхарадовлара бола алхха цаI мара боаца тешам из хиларах таpра, оттае.

Воай дерригa низаш оарцагIдаха декхарийла да вай тахан дунен культурахи цивилизацехи хьада долча вай берашка духовни ганзаш караерзае, юкъаракавказски сакхетамцей Дунен гражданина хила хьакъ долча цIенача уйланцен хадаргбоацащ бувзабенна бола къаман сакхетам чулаца йиш хулийтаргйола адамий, экологически, политически хьал Кавказе оттадара.

ТIаккха вай берашка йиш хургья воай хьаькъалца гIулакхаш леладе гаьнна хьалхагIа денз диценна дола вай хатарийи зуламийи хьал тIа увттадеш дола дерригa довнера дешаш воайла дикагIа, адамий IаьдалагIа, цивилизованнегIа къестаде.

Хьадийл шоай доттагIий, тха вежарийи йижарийи, сий долаши саготонаш тIаувтташи дIанхача воай ханий духьа, воай кхоанен духьа кхолламий болх цхьана дIаболабергбар вай кавказски халкъий духовни овлаши Кавказа башха-хоза Iалами кIалхардаккхар духьа!

Грузе Баьццарабарий програмо лерхI, дерригача кавказски халкъаша дакъа а лоацаш, боаррамагIа гIулакхаш чакхдаха, хIаьта цу хьакъехьа тIехьагIа лаьрххIа хоам бергба Къулбаседа Кавказа ерригача йоагI-йоагIача организацешкен объединенешкен.

ХIара халкъа вахар — Iалам, саг, къамий овлаш — лорадара тIехьарча Баьццарабарий болам дукха ца говш кавказски халкъашта юкъе шерра баржаргхиларга догдоах оаха. ХIаьта оаха, Грузе Баьццарабарий боламон партен тхоай низ мел кхоачар дергда, тхоай ерригача таронех пайда эцаргба, цу даькъе Европейски Баьццарабарий объединене членаш тхоаш хиларах тарра а, Кавказа дерригa прогрессивни, гуманни низаш оарцагIдахар духьа мамогга дукхагIа гIо дара!

Дала новкъостал долда вайна вай цIеначей дикачей дерригача гIулакхашка!

Грузе Баьццарабарий болам Грузе Баьццарабарий парти.

* * *

Шийн керттерча гIулакхех цаI лоархI Грузе Баьццарабарий боламо, кавказски халкъаш, цар интеллектуально-моральни низашца вай юкъарча даьхен — Кавказа вахар кIалхардаккхар, хьатIаккхувча ноахалашта Iаламен культурнии тIехьале лораяр а Iалашъяр а духьа, духовно вIаши гаргадуглилга.

Из кхоачашдар духьа дукха гIулакхаш чакхдаха лаьрхIад оаха, хIаьта царех паI хургда укх шера гурахьа Кавказски конгресс гулъелга. ТIаккха из чакхдаккхара данза даргдоацаш лерхI оаха кийчон вIашагIкхетар-семинар елга. Кавказа халкъий викалашка цига йиш хургья вIаши бовза, кавказски халкъий этноса, культура, дуне кхетадара башхалоний хьакъехьа къамаьлаш де, шоай регионий саготагIа йола экологически проблемаш белгалъе, конгресса организационни комитет вIашагIйолла.

ВIашагIкхетар - семинар гулъе лаьрхIад укх шера 25 — 29 июне.

Конгрессен семинарен девиз я:

«КАВКАЗ — ВАЙ ЮКЪАРА ЦIА»

Экологически проблематика керттера дешаш: Кавказ. Гонахьара Iалам, ресурсаши царех пайда эцари. ДегIадаххара перспективаш. Кавказа юкъарча экологически экономически концепцега.

Гуманитарни даькъо чулоац укх тайпара аспекташ: Кавказски мифологи. Кавказски фольклор. Кавказски халкъий этно-культурни юкъмоттиг. Кавказски халкъашта юкъерча боахама гIулакхий истори. Экологе морально-философски дини овлаш. Цхьан хана-замалахьа баьхача кавказций оамалашкен Iаьдалашкен, фольклораца а поэзеца а хинна экологически знанеш.

БАШКИРСКИ АССР. 17 мае ах бийса йоалача хана «Стерлитамакский» совхоза центральни усадьбе бахача наха бIаргадайнад цхьа тамашийна хIама — сийрдаьнна йоагаш Iалаьмате масса сигала гIолла йодача шаро сийрдаьккхай ерриги гонахье. Тата чIоагIа хиннад цун, когашта кIалхара лаьтта эгадаьд. Из бIаргаяйнараша дувц шар лаьтта Iокхийттача хана гонахьа мел дола хIама гIатта а гIетта, юха Iочудеча санна хийтар, яхаш. Iуйрнийна центральни усадьбера цхьа километр дIа аргIе шар Iокхийттача метте баьнна кIоаг хиннаб итт метр шера а йиъ метр кIоарга а болаш.

Лаьттан доккхий дарбалаш Iокхийтача шара низо хьал а доахаш, итташ метраш кIоага гаьна дIаахийтад. Массехк моттигера лаьтта лаьла конгломерат йолаш хиннад.

Граждански оборона стерлитамакски городской штаба специалисташта кIоага чуреи цунна гонахьарен радноактивноста белгалонаш хоаеннаяц.

Массехк дийнахьа сигалара ена хьаша лохаш хиннай СССР Iилмай Академе Уральски отделене Башкирски Iилман центра Iилмахой экспедици, СССР Iилмай Академе метеориташта йолча комитета боккхагIбола специалисташ. Металла массехк гарг кораяьй ах килограммага кхоачаш дозал а долаш. Экскаватора барг бархI метр IочукIоаргбеннача хана кхы а металлически ши гарг кораяьй шинне а дозал цхьана лаьрхIача итт килограммал совгIа а долаш.

Башкире кIоага чура хьалъяьха металла гаргаш, яьча анализо хьахьекхачох, лаьттан тIара яц. Метеорита доккхагIдола дакъа, лерхI Iилманхоша, хIанзчул тIехьагIа цу кIоага чура хьалдаккха дезаргдолаш да. Специалисташта хетачох, бIаргчача метеорита дозал цхьан тоннал совгIа да. Космосерча хьаьшах хIанзле а «Стерлитамак» аьнна цIи тиллай.

СУРТА ТIА Iилманхой (аьрдехьара аьттехьа) Э. Гареева, Р. Шакурова, М. Петаева бе йоахк метеорита гаргаш; метеориг Iокхийттача метте болх беш боахк Iилманхой.

В. ВАНОГА сурташи тексти.

(ТАСС фотохроника).

Сочерча береша — Белоруссерча берашта

Цу тайпара йоазув латт Сочерча школьникаша чернобыльски хатар хиларах саготo кхаьчача Гомельскии Могилевскии областий районашкарча шоай ханнарчарна яхьийтача хIара посылка тIа. КIезига нийслац посылкаш тIа укх тайпара йоазош а: «Хьехархоша — хьехархошта», «Даьша - ноаноша — даьшта - ноаношта». Из дикача дагара гIулакх деш да машар лорабара йолча Сочински городской комитето хьалхадаккхарах, машар лорабара йолча Белорусски республикански комитето гIо а деш.

Ерригаш а сочинцаша республика школашка яхьийта посылкаш пхи эзар совгIа я. Дешархоша, цар даьша-ноаноша, хьехархоша из къахетаме гIулакх Белоруссе берашца болча боккхача безамцей йоакхонцей леладу, посылкаш чу организма чура радионуклидаш араяхара гIо деш дола модз, бIараш, бокъабаь сом, сгущенни шура, кхыйола чIоагIа витаминизированни кхачан продукташ йийхка ца Iеш, цар бала байбеш дола дIайха дешаш тIаяздаь письмош а чудувхкаш.

Дукхача сочинцаша, Белоруссе школай адресаш а дийхе, шоашкара посылкаш кхухьийт. Цул совгIа, укх шера Чернобыла фонде хIанзле а 200 эзар совгIа сом дIачуденнад Соче бахача наха.

Дог тоха ца луш деша йиш йолаш дац уж дешаш. Вай деношка Iалаьмате чIоагIа эшаш ма дий бала кхаьчача сагаца дика уйла, дега йIовхале, къахетаме хулга. Цудухьа оаха, белорусаша, цIеначa дег тIара, духхьал дIа, адамий IаьдалагIа ях шуга, деза сочинцаш, доккха баркал хилда шоана иштта доггуйла дика долаши къахетамен шо хиларах. Ужжамо хIамаш дицлуш хилац.

Иван КИРИЧЕНКО,
машар лорабара йолча Белорусски комитета председателa хьалхара заместитель.

(АПН).

СПОРТ

«А» класса хьалхарча лига командашта юкъера СССР чемпионата мотоболистий яхьа хьалхара круг чакхъяьннай.

Цу яхьашка дакъа лоацаш я ДОСААФ-а Наурски спорттехклуба «Виноградарь» яха команда.

Команда дакъа лоацашхиннай итт ловзарга. Царех бархIазза котъяьннай из, цкъа нийшай, цкъа кот а па йоалаш, эша а па эшаш лайзай. Ловзача юкъа «Виноградара» мотоболисташа шоашца яхье баьннарий паIарашка 36 бургац чутехай, хIаьта шоашта 11 хьачу а тохийтай. «А» класса хьалхарча Лига мастерий 11 командана юкъе хьалхарча круге котало яьккхар цу командас.

Чемпионатен командан дикагIвола бомбардир ва Такулов Геннадий. РСФСР халкъий Спартакиаде дакъа а лаьца, кхоалагIа моттиг яьккхар команда.

«Виноградарь» яхача команда хьехамча ва Такулов Александр. Цо кулгалдеш хьахиннав СССР спорта 12 мастер.

Эггара халагIдар

Дукхха ха хьалха хиннад из. ГIулакх деш тIалатташ зIамагIаш а болаш, вий къоано хиннав цхьацца хабараш а дувцаш, Iохайна вагIаш. Царна гIулакх деш латтача нахах цхьанне аьннад царга:

— ТIехьа тIайоагIача хана тхона пайдана хургдола дош ала вайна.

Цхьан къоаночо аьннад:

— Дийха дагIа шийна дукха деза нускал наха дигарал халагIа хIама дац къонахчоа тIакхача.

ШоллагIча къоаночо аьннад:

— Наха чура баькха ды бигарал халагIа хIама дац сага тIаотта.

КхоалагIча къоаночо аьннад:

— Гунахьа доацаш, гIелала — мискала наха саг верал халагIа хIама дале тамаш я.

ТIехьара а, виъ-лагIча къоаночо аьннад:

— Уж оаш яха кхоккхе хIама хала-м да, цхьабакъда, чIир лехалургIйолаш да уж дерригаш а. Леха чIир а йоацаш, де хIама а доацаш, хала хIама да тиша тIехье кхер. Цунах лорадолда шо.

Цхьаккха вицвеннавац, цхьаккха дицденнадац

Оаша сий делаш

Дукха ха яц Сийлахь-боккха Даймехка тIом чакхбаьнна 45 шу диза. Беза мах бала бийзар вай халкъа Коталон денга кхачара. Цхьаккха дезал бац вай мехка тIемо човнаш ца еш, цо ший бIеха лар юхе ца юташ.

...Йоккха АтагIа, ший цIерага хьежжа йоккха я из юрт. ТIом болабеннача хьалхарча деношка даьхе лорае дукха кагирхой бахар тха юртара. КIеззига бараш мара маьрша цIа а берзанзар.

ТIом чакхбаьнна дикка ха яьннаяле а, тахан дукха ба мичахьа дIабехкаб ца ховш. Шоай сага тIеххьара ди, сахьат мишта хиннад ца харах Iалаьмате чIоагIа новкъа да цу наьха гаргарчарна, бовзараштa - безараштa. Хийла нана ягIа тIемо вихьа ший воI цIаварга догдоахаш, цунга хьежаш. Алал, нах, бехке йий из?!

Вайнаха оалаш да: саг веннавац нагахьа дийначарех цхьаннена мукъагIа из дагавоагIача хана, аьле. КIоарга чулоацам бола дешаш да уж.

Йоккхача АтагIе дукха ха йоацаш хьадийллад цу юртара Сийлахь - боккхача Даймехка тIем тIа баха байнача наьха сийна оттадаь памятник. Дукха болх бир цу юртара тIем тIа байнарий цIераш хьалохаш тIемен къахьегамен ветеранаша. Цу даькъе чIоагIа гIо дир юрта Совета болхлоша. Диззача шин шера тха инициативни группа, хьехархоша, дешархоша новкъостал а деш дукха болх бир Йоккхача - АтагIара тIем тIа байнарий цIераш хьалохаш. Велгалдаккха дезаш да, укхаза военкомата болхлоша, цу юртарча къоаноша тхона доккха гIо даьлга.

Цу тайпара болх барах вIаштIехьдаьлар немецко-фашистски гIаьрахой кулгех Йоккхача - АтагIарча байнарий бIаь совгIа волча сага цIераш хьагучаяха. ХIаьта верригаш а цу юртара тIем тIа дакъа лаьцар виъ бIаьннел совгIа саг ва. Цу наьха цIераш тIа а йолаш памятник - мемориал хьадийллар юрта юкъе.

Тахан юха а юха а дагалувц вай Сийлахь - боккхача Даймехка тIем тIа байнарий цIераш. Хьанна йовзац тха юртарча Барзукаев Мухьмада, Джандаров Кюре, вежарий ДугаевгIар Iайнден Iусманен, Мацаев Туркой, Дедаев Махьмуда, Мударов Iандарбека, Абдулхаджиев Iаддал-Хьамида, Эдисултанов Салмана, Анзоров Зайну, Тасуев Бетерсолта цIераш.

ЦIаккха а йицлургьяц летчика Татаев Мувсай цIи. ТIом йистебоалача хана 1945 шера 16 апреле Кенигсберг хьайоаккхаш ший са Iодиллар цо. Мишта йицъергья 1944 шера 19 октябре Добрецено яха Венгерски город моастагIчунгара хьайоаккхаш вийнача Мукаев Баталама цIи. Денали къонахчали гойтарах цунна ТIема ЦIеча Байракха орден еннай (венначул тIехьагIа).

Тахан оаха, тIема ветеранаша васкет ду тIехьенашка Даьхе бахьан шоай са ца кходеш лийгарий сий цIаккха а диц ца дар. Вахар дIадоладаь мара доацача хана, эгтара чIоагIагIа дуне дезача хана сийлен декхар кхоачашде ма бахабий уж.

ТIом чакхбаьнначул тIехьагIа цIабийрзар дийна бисараш. Бакъда, хиннача човнаша чIоагIа саготдора. Дунххабараш йоккха юкъ ялале кхелхар. Царех бар Йоккхача - АтагIара Шаптукаев Изаудин, Барзукаев Хьасан, Чанкаев Iальви, Юсупхаджиев ТIапа, Вагапов Ваха, Сайтаев ЯрагIи, Шаипов Iийса, Алисов Асхьаб, кхыбараш.

Са белгалбаха безам бар тахан а тIехьа общественни вахаре хьинаре дакъа лоацаш бола, производстве къахьегаш бола тIема ветеранаш-юртахой белгалбаха. Боккха кхетама болх бу цар хьалкхувш йола тIехье бизза Даьхен къонгаш болаш хилийтара. Царех ба Чапаев Алхазур, вежарий АбдулхаджиевгIар Абу - Супьяни Iаддал - Хьамиди, Сайтаев Мувса, Тасуев Султан, Сутаев Шарани, Истакаев Боа, Экаев Дауд, Мукаев Iарби, кхыбараш.

Тахан юха а юха а дагаух 1944 шерара 23 февраль. Цу дийнахьа, вайна ма харра, нохчийи гIалгIайн «халкъий моастагIий» а баь, шоаш баьхача моттигашкара боха а баь Iобахьийтар. ТIем тIа шоай вахар ца кходеш лийтараш цхьанна даькъе боацача нийсбелар. Моцалах, шелалах байра итташ эзараш, цхьаккха хIаман бехке боаца нах. Кхыметтел тIем тIа човнаш хинна цIабаьхкача наха комендантaша Iазап тIаувттадора, еттар-Iеттар. Цар кхы цIи яцар «нохчий - сержант», «нохчий - лейтенант» мара.

Са вежарий, йижарий! Шоаш тIем тIа лийгачарна оттадаьча памятника юкхе гIолла тIехдоалаш диц ма делаш вай кортамукъале бахьан уж лийгалга! Сий делаш цар!

С. ЗЕБИРОВ,
тIемен къахьегамен ветеран.

Редактор **Х. Э. АУШЕВА.**

ТЕЛЕВИДЕНИ

ЕРА

28 ИЮНЬ

I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минот.
8.35 — Мильтфильмаш.
9.05 — «Камера дуненга хьеж».
10.05 — Коллаж.
12.30 — Ха. ТСН.
16.45 — ТСН.
17.00 — Брандербургский № 6 йола И.-С. Баха концерт.
17.20 — «Машина, водитель, никъ» яха Дунен халкъашта юкъера лелара кхерамзлен къовсам.
18.00 — Политически диалогаш. КПСС XXVIII-ча съезда накъадолхаш.
19.30 — Поэзи миноташ.
19.30 — «Богач, бедняк...» яха художественни фильма. 3-гIа сери.
21.00 — Ха. ТСН.
21.40 — Актуальни интервью.
21.50 — Эфире музыка я.
23.50 — «Прес - клуб» яха кхоллама объединене хьагойт...
00.30 — ТСН.

II ПРОГРАММА

9.00 — В. Томенкон, Ю. Дудоновен дIалохх эрсий халкъа иллеш.
9.30 — «Арабела» яха берашта дола фильм. 3-гIа сери.
17.30 — «Романсаш дIалохх А. Соловьяненкос» яха фильм-концерт.
17.50 — Информационно-публицистически программа.
18.20 — «Дагалоцаман йовр йоцу лараш» (нохчий меттала).
19.00 — «Шуна хIун хета?» (нохчий меттала). Прямой эфир. Телефонаш: 22-01-65, 22-26-68.
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.15 — П. И. Чайковский цIерагIча IX Дунен халкъашта юкъерча конкурсе.
21.00 — Документальни фильма премьера.
21.30 — «Экране СибарегIе я» яха киножурнал.
21.40 — «Фараон» яха исторически фильм. 2-гIа сери. (Польша).
23.15 — Теннис. Уимблдонски турнир. Англера передача.

ПIАЬРАСКА

29 ИЮНЬ

I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минот.
19.15 — Прогресс. Информаци. Реклама.
19.45 — «Богач, бедняк...» яха художественни фильм. 4-гIа сери.
21.00 — Ха. ТСН.
21.40 — Коллаж.
21.45 — Актуальни интервью.
21.55 — П. И. Чайковский цIерагIча IX Дунен халкъашта юкъера конкурса дневник.
22.40 — «Фу? Мичахьа? Маца?» яха брэйн ринг.
23.20 — Взгляд.
1.05 — ТСН.

II ПРОГРАММА

9.00 — Шовданаш.
9.30 — «Арабела» яха берашта дола фильм. 4-гIа сери.
16.05 — Телефильм.
16.15 — Республикански хозрасчет: долуш дерг а, хиндарг а (нохчий меттала).
17.05 — Кхел йовзит.
17.35 — «Пхенне тIа итт тоха» яха фанташи комментареши.
17.50 — Фильм-реклама.
17.55 — Информационно-публицистически программа.
18.25 — Нохч - ГIалгIайчен телевидене — 30 шу.
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.15 — П. И. Чайковске цIерагIча IX Дунен халкъашта юкъерча конкурсе.
21.00 — Документальни фильма премьера.
21.4 — Иллюзион. «Большая земля» яха художественни фильм (1944 г.). (Духхьашха).
23.20 — Теннис. Уимблдонски турнир.

РАДИО

28 ИЮНЬ, ЕРА

7.15 — ДоагIаш дола къамаьл.
7.25 — Ашараш.
7.30 — Передачай программа.
7.35 — Республикански газетий обзор.
7.45 — 8.00 — Объявленеш. Хаоттам.
8.15 — 8.45 — Литературан искусствои (нохчий меттала).
11.15 — Депутата декхар (нохчий меттала).
11.30 — Доал доацача.
11.45 — 12.00 — Дика товараш дукхагIа хилийтар (гIалгIай меттала).
15.15 — 15.30 — Кхаш леладераш — арендатораш болча (гIалгIай меттала).
17.15 — Передачай программа. Хаоттам.
17.16 — «В мире музыки» яха передача.
18.00 — Керда хоамаш.
18.10 — Керда хоамаш (нохчий меттала).
18.20 — Керда хоамаш (гIалгIай меттала).
18.30 — Ашараш.
18.40 — «Эздел» (гIалгIай меттала).
18.55 — 19.00 — Ашараш.

ПIАЬРАСКА, 29 ИЮНЬ

7.15 — «Юртара Iуйренаш».
7.30 — Передачай программа.
7.35 — Республикански газетий обзор.
7.45 — 8.00 — Объявленеш. Хаоттам.
8.15 — 8.45 — Наха дIадена вахар (гIалгIай меттала).
11.15 — 12.00 — Концерт (нохчий меттала).
17.15 — Передачай программа. Хаоттам.
17.16 — Йизза боькъо йолча советски федерацега, халкъа депутаташа дувц.
17.31 — «ЦIе сийгаш» (гIалгIай меттала).
17.46 Ашараш.
18.00 — Керда хоамаш.
18.10 — Керда хоамаш (нохчий меттала).
18.20 — Керда хоамаш (гIалгIай меттала).
18.30 — 19.00 — Ашараш (нохчий меттала).

Хаоттам

Тахан республике гIолла а Грозне а хувцалуш морхаш а йолаш, цхьаццайолча моттигашка догIа а делхаш, юкъе-юкъе ди а къувкъаш, бе-беча оагIонашкахьара секунда 3—7 метр сиха мух а болаш, фегара температура республике 20—25, Грозне 22—23 градус йIовхал а йола ха хила мег. ХIаьта кхоанен ломмен хувцалуш морхаш а йолаш цхьаццайолча моттигашка кхайсса догIа а (из дикъувкъаш хила а тарлу) делхаш, бе-беча оагIонашкахьара секунда 3—7 метр сиха мух а хьекхаш, фегара температура бийсашка 12—17 деношка 22—27 градус йIовхал а йолаш ха латта тарлу.

Метеостанци.

ТХА АДРЕС: 364907. г. Грозный, Маяковске ул., 92. Телефонаш: редактора — 22-45-57; редактора заместителa — 22-85-07; бехктокхама секретара — 22-84-68; отделий: идеологически — 22-53-12, промышленностен транспортен — 22-75-81, 22-65-01; агропромышленни—22-47-84, 22-90-66; культура — 22-64-75, 22-75-78; письмой — 22-85-64; машинописни бюро—22-89-51; корректорски — 22-89-88.

НАШ АДРЕС: 364907, г. Грозный, ул. Маяковского, 92. Телефоны: редактора — 22-45-57; заместителя редактора — 22-85-07; ответственного секретаря — 22-84-68; отделов: идеологического — 22-53-12, 22-54-84; промышленности и транспорта — 22-75-81; 22-65-01; агропромышленного — 22-90-66; 22-47-84; культуры — 22-64-75; 22-75-78; писем — 22-85-64; машинописное бюро — 22-89-51; корректорская — 22-89-88.

Газет арадувл шинареи ереи, шоаттеи деношка

СФ05122. «Грозненский рабочий» издательства типографи, Маяковске, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул. Маяковского, 92. Заказ № 1989.